

2012:6

Idunn Brekke og Liza Reisel

Klasse og kjønn i et likestillingsperspektiv

En kunnskapsstatus

Idunn Brekke og Liza Reisel

Klasse og kjønn i et likestillingsperspektiv

En kunnskapsstatus

Institutt for samfunnsforskning

Oslo 2012

© ISF 2012
Rapport 2012:6

Institutt for samfunnsforskning
Munthes gate 31
Postboks 3233 Elisenberg
0208 Oslo
www.samfunnsforskning.no

ISBN (pdf): 978-82-7763-350-3

ISSN: 0333-3671

Innhold

Forord	5
1. Innledning.....	7
2. Teorier om klasse.....	9
Feministisk kritikk av klasseteori	10
Klasseskjemaer	11
Kjønn i klasseanalysen.....	14
Klasseanalyse i dag.....	15
Interseksjonalitet	16
3. Betydningen av kjønn og klasse i utdanningssystemet.....	19
4. Betydningen av kjønn og klasse i arbeidslivet.....	23
Yrke	23
Lønn	26
Jobbautoritet	28
Likestilling.....	28
5. Familie og arbeid.....	31
6. Klasse og likestilling i utvalgte norske policydokumenter	35
7. Konklusjon og ideer til videre forskning	41
Litteratur	43
Sammendrag/abstract.....	49

Forord

Sammenliknet med andre land har Norge generelt små klasseforskjeller, og små kjønnsforskjeller. Likevel er det norske samfunnet både klassesdelt og kjønnsdelt, og disse ulikhetsmønstrene virker også sammen. Det foreligger lite forskning i norsk kontekst som løfter frem betydning av klasse, kjønn og likestilling i samme analyse. De fleste studiene fokuserer enten på kjønn eller sosial bakgrunn, og de behandler i mindre grad hvordan kjønn og klasse spiller sammen i et likestillingsperspektiv.

Kunnskapsstatusen er utarbeidet etter en bestilling fra Likestillingsutvalget som ønsket en kunnskapsoversikt over hvordan forskningen og politiske myndigheter har behandlet klasse og kjønn i et likestillingsperspektiv. En stor takk til Luisa Klaveness og Johanne Severinsen i informasjonsavdelingen ved ISF som har hjulpet til med ferdigstilling og redigering av rapporten.

Oslo, november 2010¹
Idunn Brekke og Liza Reisel

1. Denne rapporten ble skrevet i 2010, men publiseres først i 2012 i forbindelse med offentliggjøringen av NOU 2012:15 ”Politikk for likestilling”. Relevante studier som er publisert etter november 2010 eller reformer som har trådt i kraft etter denne datoen er ikke tatt i betraktning i denne kunnskapsstatusen.

Innledning

Denne kunnskapsstatusen gir en oversikt over hvordan relasjonen mellom klasse og kjønn har blitt behandlet i forskningen, og videre hvordan norske myndigheter har håndtert klasse når det gjelder likestilling mellom kvinner og menn i ulike policydokumenter. Vi starter med å gi en oversikt over de mest sentrale klasseteoriene og klasseskjemaene i den sosiologiske tradisjonen. Her kommer vi også inn på feministisk kritikk av både klasseteori og klasseskjemaer. Vi diskuterer så hvordan kjønnsperspektivet påvirker forståelsen av klasse og hvordan klasse operasjonaliseres i dagens forskning.

Et gjennomgående funn er at klassebegrepet blir relativt lite brukt i norsk forskning. Det er spesielt få studier i norsk kontekst som eksplisitt fokuserer på kjønn og klasse i et likestillingsperspektiv. Generelt er vårt inntrykk at det finnes en god del enkeltstudier som tar for seg betydningen av kjønn i utdanning, arbeidsliv og familie, men det er få av disse som løfter frem betydningene av ulikhet for likestilling mellom kjønnene, eller som fokuserer på hvordan likestilling mellom kjønnene påvirker generelle sosioøkonomiske hierarkier. På konferansen «Gender and power in the new Europe», som ble holdt i Lund i 2003, ble det understreket et behov for forskning som ser på kjønn, klasse og etnisitet i sammenheng både i nordisk, europeisk og global kontekst (Knutsen og Strandberg 2004). Det er også andre som etterlyser mer forskning på betydningen av kjønn og klasse (Mandel og Shalev 2009).

Sammenliknet med andre industrialiserte land anses Norge som et relativt egalitært samfunn, karakterisert av generelt lav ulikhet. Studier har vist at klassebevisstheten er svak i Norge (Birkelund 1993). Dette kan være en årsak til at klassebegrepet ikke er så mye i bruk, nettopp fordi det anses som mindre relevant. Andre indikatorer som utdanning, yrke og inntekt er mål som brukes oftere, og som muligens anses som mer sentrale mål på sosial ulikhet i en norsk kontekst.

I de kommende kapitlene tar vi for oss studier som bruker klasse som indikator på ulikhet, men vi har også valgt å ta for oss studier som benytter utdanning og inntekt som mål på sosial ulikhet. Relevante spørsmål er om klasseposisjon har ulik betydning for kvinner og menn, og om bruk av ulike indikatorer på sosial ulikhet gir forskjellige resultater med tanke på

kjønnsforskjeller. I tillegg har vi forsøkt å belyse hvordan kjønn og klasse virker sammen i ulike grupperes holdninger til likestilling, og om likestilling mellom kjønnene varierer i forhold til klassebakgrunn.

For å få oversikt over litteraturen på dette området har vi gjort litteratursøk i BIBSYS og NORART-databasene, samt i et utvalg elektroniske tidsskrift og i den internasjonale artikkeldatabasen Academic Search Complete. Vi begrenset søkene til tidsperioden 1990-2010 og brukte søkeord som kjønn og klasse, likestilling og klasse, kjønn og sosial bakgrunn, likestilling og sosial bakgrunn, likestilling og bakgrunn, likestilling og inntekt, og social class, gender and Norway.

Vårt mål har vært å gi en oversikt over nyere relevant samfunnsvitenskapelig forskning. På grunn av tids- og ressursbegrensninger har vi derfor i stor grad utelatt studier som fokuserer på helse, sport, pedagogikk, spesialpedagogikk, samt de som hører til innenfor disiplinene utenfor samfunnsvitenskapen, som litteraturvitenskap, biologi, historie og arkeologi og forbruksforskning.

Teorier om klasse

Klasseteorien har sine røtter helt tilbake til Karl Marx sine arbeider. Marx definerte klasseposisjon etter individenes eierforhold til produksjonsmidlene. Kapitalistene eier produksjonsmidlene, mens arbeiderne kun har sin egen arbeidskraft å tilby. Borgerskapet utbytter og undertrykker arbeiderklassen ved å tilegne seg det merarbeidet som arbeiderklassen har produsert. En marxistisk klasseforståelse opererer med tre grunnklasser definert ut fra deres forhold til produksjonsmidlene. Kapitaleierne eier produksjonsmidlene og ansetter arbeidere som jobber for dem, arbeiderne eier kun sin egen arbeidskraft som de selger til kapitaleierne, og småborgerskapet er selvsysselfølsatte og eier sine egne produksjonsmidler, men de har ikke ansatte under seg. Et sentralt poeng i Marx' teori er konflikten som oppstår mellom arbeidere og kapitalister gjennom deres ulike plasseringer i produksjonen (Marx og Engels 1984).

En annen sentral klassisk klasseteoretiker er Weber. Også hos Weber står motsetningsforholdet mellom de som eier og har kontroll over produksjonsmidlene og de som ikke gjør det. I motsetning til Marx, hvor utbyttingsforholdet står sentralt, er hovedfokuset hos Weber individenes livssjanser. En klasse er en kategori eller gruppe av mennesker som deler de samme livssjansene. Weber skiller mellom klasse og stand. Han definerer klasse som en gruppe mennesker med samme økonomiske posisjon, eiendomsforhold og ferdigheter, mens en «stand» er en gruppe med felles livsstil, smak og følelse av samhörighet. Weber har en noe videre klasseforståelse enn det Marx hadde. Han søker å fange den sosiale lagdelingen utover det som relaterer seg til individers posisjon i arbeidsmarkedet. Weber vektla også inndelinger innenfor klassene og var også opptatt av empiriske endringer i klasseforskjellene (Weber 2000).

Bourdieu (1984) viderefører arven fra Marx og Weber, og fokuserer på betydningen av dominans og utbytting, samtidig som betydningen av livssjanser og livsstil står svært sentralt hos Bourdieu. Et individ er plassert i et sosialt rom, og der hvor det er en konsentrasjon av individer med samme livsbetingelser finnes en teoretisk klasse. Bourdieu vektlegger i sine studier

kulturelle og symbolske faktorer i tillegg til de økonomiske. Ulike grupper har forskjellig volum av kulturell, sosial og økonomisk kapital. Bourdieu plasserer ulike yrkesgrupper i det sosiale rommet, som har to hoveddimensjoner: økonomisk kapital og kulturell kapital. Den økonomiske kapitalen er materiell rikdom, mens kulturell kapital erverves gjennom oppvekst og utdanning. Et annet sentralt begrep hos Bourdieu er habitus. Habitus er tillærte tanke-, adferds- eller smaksmønstre som er styrende for våre handlinger. Individets habitus særpreges av den dominante habitus som regjerer i den sosiale gruppen som individet hører til i.

Klasseteori har blitt kritisert for å overse kvinnes betydning i klassehierarkiet og feministisk forskning har hevdet at de patriarkalske undertrykkelsesformene er mer sentrale enn sosiale klasser (Hartmann 2001). I det følgende skal vi gå gjennom noe av den kritikken feministisk forskning har rettet mot klasseteori.

Feministisk kritikk av klasseteori

Feministiske teoretikere hevdet at patriarkalske undertrykkelsesformer foregår langs økonomiske, seksuelle og kulturelle dimensjoner, og at denne undertrykkingen er mer grunnleggende enn den kapitalistiske, fordi patriarkatet har en lenger historie enn kapitalismen (Hartmann 2001). Oppfatningen var at samfunnet er dominert av patriarkalske krefter og at menn dominerer over kvinner. På bakgrunn av dette har kvinner felles interesser på tvers av sin klasses tilhørighet, i å kjempe mot manndominansen i samfunnet. Feministene argumenterte for at kvinner var en egen klasse, som var mer sentral enn de tradisjonelle klasseinndelingene etter yrke og status som vanligvis ble benyttet (Birkelund 2010). Kvinner som egen klasse og egne klassemodeller for kvinner har vist seg å ha lite for seg i klasseanalyser (Abbott og Safford 1987).

Bourdieu har også vært utsatt for feministisk kritikk. Han behandler relasjoner mellom kjønn i sine arbeider, men har fått kritikk for å ha oversett feministisk teori. Spørsmålet som er stilt er hvor fruktbar hans teori er for å forstå feministiske analyser (Skeggs 2004). I følge Skeggs (2004) har Bourdieu vært viktig for å sette klasse tilbake på dagsorden i feministisk teori. Etter en lang debatt på 1970- tallet mellom feminister og marxister om hvorvidt kvinnens posisjon i markedet skulle inkluderes i klasseanalysen, samtidig som feministisk teori ble mer opptatt av nye skillelinjer som etnisitet, nasjon og seksualitet, var resultatet at klasse i en periode mer eller mindre ble ignorert i feministisk teori. Klasse kom så tilbake i fokus med den feministiske teoretikeren Arnot (1979) som benyttet Bourdieu for å koble sammen klasse og kjønn i relasjon til utdanning. Flere feministiske arbeider som var inspirert av Bourdieu fulgte etter dette (se f.eks. Adkins 2003,

McCall 1992, Moi 1991). Selv om Bourdieu har vært en viktig inspirasjon for mange feministiske teoretikere, har teorien klare begrensninger ved bruk i feministiske analyser. Hovedinnvendingen har vært at Bourdieus teori ikke tar høyde for ambivalensen i individers liv. Ved å ignorere alt det som ikke passer inn i Bourdieus teori ser man bort fra mye ved det sosiale liv. Eksempler på dette er verdier som altruisme, integritet, lojalitet og investeringer i andre. Ikke-akkumulative, ikke-konvertible verdier er sentrale i sosial reproduksjon (noe Bourdieu er kritisert for å overse) og spesielt innenfor kjønnnet reproduksjon (Skeggs 2004:29).

Vi har nå vært innom noe av den feministiske kritikken som har rammet sentrale klasseteoretikere. I neste avsnitt skal vi se på hvordan ulike klassebegrep benyttes, og vi vil presentere ulike måter å operasjonalisere klasse på i klasseanalyser.

Klasseskjemaer

Hva man legger i sosial klasse avhenger av hvilken definisjon av klasse man benytter. Både for klassikerne og for nyere klasseforskere står individers posisjon i arbeidsmarkedet sentralt, men definisjonene varierer.

Samfunnet som ble analysert på Marx' og Webers tid, var ganske annerledes enn det samfunnet nyere klasseforskere står overfor i dag. Det er derfor en utfordring for de som arbeider med klasserelaterte problemstillinger å tilpasse klassebegrepet slik at det er fruktbart i dag. Marx' klasseteori, som opererer med todelingen mellom kapitalister og arbeidere, blir for enkel i dagens samfunn. Mange nyere klasseforskere, deriblant E.O. Wright, har derfor vært opptatt av å få plassert den voksende middelklassen i klasseskjemaet (Arntzen 2002). Det har vært debattert om klasse fremdeles er sentralt i dagens samfunn. På den ene siden hevdes det at klasse er mindre relevant i dag, ettersom arbeiderklassen i stor grad erstattes av en voksende middelklasse, samtidig som forbruk og konsum har blitt mer identitetsskapende enn individers plassering i produksjonen (Dahlgren og Ljunggren 2010). På den andre siden pekes det på at ulikhetene i samfunnet øker, de er systematiske, og de reproduseres. Colbjørnsen et al. (1987) hevder at klasse fremdeles står sentralt, men at den har tatt nye former. For eksempel er ulikhet mellom kjønn, yrker og utdanningsgrupper blitt viktige skillelinjer i dagens samfunn. Dahlgren og Ljunggren (2010) argumenterer for at sosial klasse fortsatt er viktig i dagens Norge, men at klasse også bør ses i sammenheng med kjønn og etnisitet.

Nyere arbeider om klasse har ofte sitt utspring i klassikere som Marx og Weber, men mange er også inspirert av Bourdieu. Mens Marx og Weber først og fremst brukte økonomiske kriterier i sine klasseinndelinger, fokuserte Bourdieu i tillegg til det økonomiske også på det kulturelle og symbolske. To

sentrale klasseskjemaer i nyere klasseforskning er Wright (1997) og Goldthorpe (1980). Wright (1997) representerer et nymarxistisk perspektiv på klasse. Med utgangspunkt i Marx' teori har han utviklet et rammeverk for å forstå klasse og klassestrukturer i moderne samfunn. En av utfordringene knyttet til å fornye marxistisk klasseteori er veksten i middelklassen i nyere tid. I sin klassemodell tar Wright utgangspunkt i tre utbyttingsrelasjoner mellom ulike grupper i arbeidsmarkedet som refererer til 1) eiendomsrett til produksjonsmidlene, 2) knappe ferdigheter/kunnskaper og 3) organisatorisk makt. Innenfor hvert av disse tre områdene eksisterer det to konkurrerende klasser. De som eier produksjonsmidlene utbytter de som ikke eier. De som kan skaffe seg knappe ressurser/kunnskaper utbytter de som ikke har muligheten til å skaffe seg dette. Grupper som er i besittelse av organisatorisk makt utbytter de som ikke har organisatorisk makt. Wright har i løpet av den tiden han arbeidet med klasseanalyser endret både den teoretiske og den operasjonelle definisjonen av klasse (Birkelund 2002).

Tabell 1. Wrights klassemodell (Wright 1997:47, hentet fra Birkelund, 2002: 167)

Eiere		Ansatte			
		Relasjon til knappe ferdigheter			Relasjon til autoritet
Antall ansatte		Ekspert	Faglærte	Ikke-faglærte	
10+	Kapitalister	Ekspert ledere	Faglærte ledere	Ikke-faglærte ledere	Ledere
2-9	Småkapitalister	Ekspert arbeidsledere	Faglærte arbeidsledere	Ikke-faglærte arbeidsledere	Arbeidsledere
0-1	Småborgerskap	Ekspert	Faglærte arbeidere	Arbeidere	Ingen Autoritet

Wright's klasseskjema baserer seg på eierskap, autoritet og ekspertise. Wright inkluderer både kvinner og menn i sitt klasseskjema, det er individet og ikke familien som er analyseenheten. Men klassemodellen til Wright er vanskelig å benytte i klasseanalyser. Operasjonaliseringsprosedyren krever svært detaljert informasjon som ikke foreligger i standard spørreundersøkelser som levekårsundersøkelsen og arbeidskraftundersøkelsen (Birkelund 2002). En norsk undersøkelse foretatt i 1982 viste også at Wrights klassemodell resulterer i en svært stor arbeiderklasse, definert som alle de som ikke har kontroll over maktressurser (Birkelund 2002).

Goldthorpe (1980) er inspirert av Weber og definerer klasser som individer som har like markeds- og arbeidssituasjoner. På samme måte som Wright definerer han klasse relasjonelt og med utgangspunkt i arbeidsrelasjoner. Vi har sett at maktrelasjoner står sentralt i Wrights klasseskjema. I Goldthorpes klasseskjema står individers livssjanser og tilgang til knappe ressurser sentralt for inndelingen av ulike grupper. Han skiller mellom tre hovedklasser: serviceklassen, mellomliggende klasser og arbeiderklassen. Goldthorpe har i senere tid endret sin teoretiske definisjon av sosial klasse. Klassestrukturen har blitt mer komplisert, og Goldthorpe (2000) fremhever betydningen av arbeidskontrakten som ligger til grunn for inndelingen i serviceklasse og arbeiderklasse. Sistnevnte innebærer kontroll og overvåkning fra arbeidsgiver i mye større grad enn den førstnevnte arbeidskontrakten. Den Weberianskinspirerte klassemodellen til Erikson og Goldthorpe (1992) er mye brukt også i Norge.

Tabell 2. Erikson og Goldthorpes klassemodell (Erikson og Goldthorpe, 1992. Norsk versjon utarbeidet av Gooderham og Ringdal, 1995, modifisert fra Birkelund 2002: 171).

Service	Mellomliggende	Arbeiderklasse
Klasse I Øvre service klasse	Klasse III Rutinefunksjonærer	Klasse VI Faglærte arbeidere
Klasse II Nedre Service klasse	Klasse IV Selvstendige	Klasse VII Ufaglærte arbeidere
	IVa Eiere av bedrifter < 25 ansatte	VIIa Ufaglærte/delvis faglærte arbeidere
	IVb Selvstendige næringsdrivende (unntatt profesjonelle)	VIIb Arbeidere i primærnæringen
	Klasse V Formenn	

Nylig ble en moderert utgave av Goldthorpes skjema utprøvd på norske data, og i den forbindelse ble det også utviklet et mål på sosial status i Norge (Chan, Birkelund, Aas og Wiborg 2009). Studien viser at det Weberianske klasseskjemaet er relevant både teoretisk og empirisk, og konklusjonen er at skillet mellom klasse og status er fruktbart når man skal analysere sosial ulikhet i Norge. Videre argumenteres det for at sosial status skiller seg fra sosioøkonomisk status både teoretisk og empirisk. Det er viktig å skille mellom sosial status, klasse og yrkessegregering etter kjønn, og ikke behandle disse som likestilte. De ulike målene representerer forskjellige elementer ved sosial ulikhet. Sosial klasse viser til skillet mellom de som eier og de som ikke eier produksjonsmidler, sosial status bestemmes av individenes subjektive oppfatning av hvor de hører til i den sosiale lagdelingen, mens

yrkessegregering etter kjønn bestemmes av individenes utdannings og yrkesvalg (Birkelund 2010).

Det er viktig å være klar over at klasseforståelse og valg av klassemodell vil ha betydning for resultatene i empiriske studier. For eksempel vil antallet personer som plasseres i de ulike klassene være forskjellig avhengig av hvilken definisjon man benytter (Dahlgren og Ljunggren 2010).

Kjønn i klasseanalysen

Det har i lang tid pågått en debatt om klasseanalysen. Debatten kan deles inn i to ulike diskusjoner. Den ene diskusjonen handler om hvorvidt klasseanalyse er relevant i moderne samfunn, og den andre diskusjonen tar for seg ulike måter å konseptualisere klassebegrepet på både empirisk og teoretisk. Her kommer blant annet debatten om inkludering av kvinner i klasseanalysen inn. Den første diskusjonen har vi allerede vært inne på ovenfor, vi skal derfor se litt nærmere på den andre diskusjonen her.

Konvensjonell klasseanalyse dominerte den empiriske klasseforskningen i perioden 1950 til 1970. Utgangspunktet for den konvensjonelle klasseanalysen er at det er familien og ikke individet som er analyseenheten i klasseanalysen (Szelenyi 2001). I følge Parsons (1954) er yrkestilhørighet den viktigste hovedskillelinjen når det kommer til sosial ulikhet, derfor defineres familienes status med utgangspunkt i ektemannens plassering i yrkeshierarkiet.

En rekke andre sentrale bidragsytere innenfor klasseforskningen kan også plasseres innenfor et konvensjonelt klasseperspektiv. Goldthorpe (1983) er på samme måte som Parsons av den oppfatning at kvinners klasseposisjon i stor grad er bestemt av ektemannens tilhørighet. Goldthorpe begrunner dette med at det eksisterer kjønnsforskjeller i makten mellom de to kjønnene som bidrar til at kvinnens posisjon er avhengig av mannens posisjon. Det må sies at Goldthorpe i sine senere arbeider også tar hensyn til kvinners posisjon i arbeidsmarkedet i sine klasseanalyser.

Dominansmodellen (Erikson 1984) knytter familien til klassestrukturen etter den dominerende personen i husholdningen. Det vil si at den personen som har den sterkeste tilknytning til arbeidslivet bestemmer familiens klassetilhørighet. I denne modellen åpner man for at også kvinners yrkestilknytning har betydning for hvor familien plasseres i klassehierarkiet. Hvis kvinnen er yrkesaktiv og mannen utenfor arbeidsmarkedet er det kvinnens yrkestilknytning som definerer familiens klassetilhørighet.

En annen familiebasert tilnærming til klassebegrepet er «the joint classification model» foreslått av Britten og Heath (1983). I denne modellen tar man hensyn til både kvinnens og mannens yrkestilknytning når man definerer familiens klassetilhørighet. Familiens klassetilhørighet i denne

modellen er, i kontrast til de andre modellene vi tidligere har sett på, ikke redusert til enkeltmedlemmer i husholdningen, men tar hensyn til begge ektefellene. Den konvensjonelle modellen går ut fra at menn og kvinner har de samme holdningene, adferden og forbruksmønstrene, mens modellen til Britten og Heath ikke forutsetter denne likheten mellom ektefellene. Modellen åpner for at ektefellene har selvstendig påvirkning på egen klasseposisjon, at det eksisterer en kontekstuell effekt for ektefellens yrke, og at det er mulige interaksjonseffekter mellom de to (Szelenyi 2001).

Den konvensjonelle klasseanalysen hvor familien var analyseenheten og ikke individet, er blitt kritisert fra flere hold. Allerede tidlig på 1970-tallet ble den konvensjonelle klasseanalysen kritisert som et eksempel på intellektuell sexisme som representerer kvinneundertrykking og mannsdominans (Acker 1973). Goldhorpe (1983) hevdet på sin side at det motsatte var tilfelle, ettersom hans liberale tolkning av den konvensjonelle modellen synliggjorde den underordnede posisjonen til kvinnene, og på denne måten understreket eksistensen av den patriarkalske strukturen.

Den konvensjonelle modellen kan også kritiseres av andre grunner. En åpenbar kritikk er at den ikke tar høyde for at kvinner i økende grad trer inn i arbeidsmarkedet. Kvinner gifter seg i senere alder, utsetter å få barn, de har sterkere tilknytning til arbeidslivet, flere jobber heltid og de prioriterer karriere i større grad enn tidligere. Denne trenden tilsier at kvinners livssjanser i økende grad er definert ut fra deres egen karriere og ikke av ektefellene deres (Szelenyi 2001).

Wright ble i mindre grad utsatt for denne kritikken, ettersom han inkluderte både kvinner og menn i sine analyser (Birkelund, 2010). Mange av dagens klasseforskere tar hensyn til både kvinner og menns posisjon i arbeidsmarkedet i sine klasseanalyser og de fleste har mer eller mindre beveget seg bort fra det konvensjonelle ståstedet (se for eksempel Hauser og Warren 1997).

Klasseanalyse i dag

I forskningen ser vi at begreper som sosial klasse, sosioøkonomisk status, sosial tilhørighet, sosial status, sosial posisjon, sosiale lag eller sosial stratifisering blir brukt om hverandre. Disse blir ofte benyttet uten at det fremkommer hva som ligger til grunn for den teoretiske og operasjonelle definisjonen av begrepet (Arntzen 2002). Mens sosial klasseteori vektlegger spenningen mellom de som eier og de som ikke eiere produksjonsmidlene, er lagdelingsteori i mindre grad opptatt av relasjonene mellom de ulike gruppene. Lagdelingsteori fokuserer heller på hvordan samfunnet er ordnet i et hierarki av strata (Arntzen 2002).

Det er flere både teoretiske og empiriske faktorer som skal vurderes i forbindelse med operasjonalisering av klasse. Hvilket teoretisk begrep skal man ta i bruk? Hva skal være analyseenheten? Er det familien, eller skal man fokusere på enkeltindividet? Videre må man også avgjøre hvem som skal inkluderes i analysen. Skal man inkludere både økonomiske aktive og økonomisk inaktive? Hva med de som er arbeidsledige eller hjemmeværende? Dette er sentrale spørsmål man som forsker må ta stilling til før man går i gang med analysen (Arntzen 2002).

De mest brukte målene på sosial ulikhet i dag er utdanning, yrke og inntekt. I Norge er yrke ofte klassifisert etter Standard for yrkesklassifisering (STYRK), som er basert på en internasjonal standard (Statistisk sentralbyrå 1998). Standarden klassifiserer etter kompetansenivå og spesialisering. Standarden har en hierarkisk inndeling og består av 10 ulike yrkesfelt. En kombinasjon av yrke, utdanning og inntekt blir også benyttet som mål i forskning som fokuserer på sosial ulikhet. Et eksempel på dette er et classeskjema utviklet i nyere tid i Norge kalt ORDC-skjemaet (Oslo Register Data Classification Scheme). Skjemaet er inspirert av Bourdieu, og skiller mellom 13 ulike klasser (Hansen, Flemmen og Andersen 2009). Individene (menn og kvinner) plasseres etter yrke og man tar hensyn til både den kulturelle og den økonomiske dimensjonen.

Interseksjonalitet

De siste ti årene har norsk og nordisk forskning vært preget av en gryende interesse for begrepet «interseksjonalitet». Begrepet stammer fra amerikansk feministisk teori, og tilskrives rettsviteren Kimberle Crenshaw (1989), som brukte begrepet første gang for å forklare hvordan svarte amerikanske kvinner ble utsatt for diskriminering som ikke kunne føres tilbake til kjønn eller «rase» alene. Hun viste at disse kvinnene var marginalisert i rettssystemet fordi de verken fikk beskyttelse mot diskriminering som kvinner (ettersom de ble sammenlignet med hvite kvinner) eller som svarte (ettersom de ble sammenlignet med svarte menn). En annen amerikansk teoretiker som gjerne assosieres med begrepet er Patricia Hill Collins. Hun argumenterte for at svarte kvinner besitter andre typer livserfaringer enn hvite kvinner, og derfor bidrar med viktige, unike, perspektiver inn i feministisk teori. Disse perspektivene innebærer en forståelse av kjønn, «rase», sosial klasse og seksualitet som ulike undertrykkelsessystemer som virker sammen innenfor én og samme overordnet maktstruktur (Hill Collins 1990).

I Skandinavia har interseksjonalitetsbegrepet gjerne blitt brukt til å «sensitivere» forskning på kjønn og etnisitet. Blant annet som en kritikk av en for ensidig kjønnsforskning bringes interseksjonalitetsbegrepet på banen som en kilde til en mer nyansert forståelse av kjønn og likestilling i en kontekst der

multikulturalismens utfordringer står høyt på dagsordenen (Lykke 2003). Irene Molina og Paulina de los Reyes var tidlig med på å introdusere begrepet i Sverige. De har vært spesielt opptatt av forholdet mellom «rase»/etnisitet og kjønn, og «rase»/etnisitet og klasse. De setter spørsmålsteget ved hvordan likestillingsretorikken brukes til å definere innvandrernes kulturelle annerledeshet, en retorikk som dermed overskygger mer materielle, klasserelaterte forklaringer (Molina og De los Reyes 2003).

Et viktig perspektiv interseksjonalitetslitteraturen bringer med seg, er at makten ikke på forhånd kan antas å ligge stabilt i forhold til posisjoner i en fast struktur, for eksempel at en mann alltid vil ha mer makt enn en kvinne. Nettopp sammenfiltringen av kjønn, klasse, etnisitet, nasjonalitet, seksualitet mv. fører til at kategorier kan bli styrket eller svekket avhengig av hvordan de samvirker i den aktuelle situasjonen (Berg, Flemmen og Gullikstad 2010). For eksempel har en overklassekvinne mer makt enn en arbeiderklassemann i de fleste sammenhenger. Videre har en hvit, norsk middelklassekvinne i de fleste situasjoner mer makt enn for eksempel en mannlig asylsøker som ikke har tilgang til arbeidsmarkedet.

I begrepet interseksjonalitet ligger det ofte også en tanke om at ulike nivåer (makro-meso-mikro) og dimensjoner (materielle-symboliske) i samfunnet må ses i sammenheng for å forstå sosial posisjonering (jfr. Borchorst og Teigen 2010, Christensen og Siim 2010, Jensen 2006). Sune Qvotrup Jensen peker for eksempel på at interseksjonalitet ikke bare handler om å dekonstruere sosiale kategorier gjennom å være sensitiv til maktulikheter innenfor og på tvers av de sosiale kategoriernes grenser. Det handler også om hvordan konkret materialitet *«spiller sammen med sociokulturelle tolkningsrepertoarer på en sådan måte, at hele sammenfiltreringen af køn, klasse, etnicitet og seksualitet forskubbes»* (Jensen 2006: 74). Dette teoretiske perspektivet innebærer en anerkjennelse av at både kjønn og klasse har sosiokulturelle og konkrete materielle dimensjoner. Disse ulikhetsformene må forstås i sammenheng, men samtidig også i sin materielle og sosiokulturelle egenart (Jensen 2006, Weldon 2008). Det vil si at ved å undersøke hvordan kjønn og klasse (og andre former for differensiering) virker materielt og symbolsk i en spesifikk kontekst, vil man bedre kunne forstå hvordan de eventuelt samvirker.

Man har i dag mer eller mindre gått bort fra det konvensjonelle klassebegrepet hvor kvinnens klasseposisjon er betinget av mannes plassering i arbeidsmarkedet. Men når det gjelder relasjonene mellom klasse og kjønn, er det stor variasjon i hvor mye fokus dette har fått i empiriske studier. I det følgende skal vi gå gjennom en rekke studier som tar for seg nettopp denne koblingen mellom kjønn og klasse (i et likestillingsperspektiv). Studiene er i hovedsak hentet fra Norge, men vi vil også referere til sentrale internasjonale studier som behandler denne tematikken.

Betydningen av kjønn og klasse i utdanningssystemet

Studier som behandler relasjonen mellom kjønn og klasse i utdanningssystemet kan sies å være todelt. På den ene siden har vi studier som fokuserer på betydningen av sosial bakgrunn for barnas utdanningsnivå, og på den andre siden studier som tar for seg kjønnssegregering i utdanningsvalg. Når gutter og jenter velger ulike utdanningstyper, er konsekvensene av dette at de ender opp i ulike yrker, som igjen fører til ulik sosial posisjon. Noen av studiene som analyserer reproduksjon i utdanningssystemet fokuserer også på om betydningen av mors og fars utdanning er ulik for jenter og gutter med hensyn til deres utdanningsvalg. I det følgende skal vi gå gjennom noen av de mest relevante studiene foretatt i norsk kontekst.

De siste tiårene har vi hatt en voldsom utdanningseksplasjon. Grupper som tidligere hadde lav representasjon i høyere utdanning, som arbeideklasseungdom og kvinner, har gjort sitt inntog i høyere utdanning. I 2009 var kvinneandelen ved universiteter og høyskoler 61 prosent (Statistisk sentralbyrå 2010). I dag tar mange med arbeiderklassebakgrunn høyere utdanning, men fortsatt er det slik at de som har foreldre med høyere utdanning har større sannsynlig for å selv ta høyere utdanning (Hansen 2003). Flere studier har vist at foreldrenes utdanning har stor betydning for rekruttering til høyere utdanning (se for eksempel Hansen 2003, Kristensen og Bjerkedal 2010, Støren og Arnesen 2007). Noen av disse studiene viser at betydningen av foreldrenes utdanning er forskjellig for jenter og gutter (Kristensen og Bjerkedal 2010, Støren og Arnesen 2007, Støren og Helland 2010). Kristensen og Bjerkedal (2010) viser at foreldrenes utdanning har stor betydning for barnas utdanningsnivå, nesten like mye som barnas evner. Videre viser studien at jenter i dag tar mer utdanning enn gutter, og at betydningen av foreldrenes utdanning i forhold til sosial posisjonering og eget utdanningsnivå er ulik for gutter og jenter. Familiebakgrunnen betyr mindre for jenter enn den betyr for gutter. Det vil si at jenter i større grad enn gutter skaffer seg høyere utdanning, selv om de kommer fra en familie med lav sosial bakgrunn. Foreldrenes utdanning, spesielt mors utdanning, har stor

betydning for om barna tar høyere utdanning. Betydningen av fars utdanningsnivå er sterkere for sønnene enn for døtrene, mens i familier hvor mor er den eneste som har høyest utdanning, har mors utdanning en sterkere positiv effekt på døtrene enn på sønnene.

En forutsetning for å begynne i høyere utdanning er fullført videregående utdanning. Støren og Helland (2010) analyserer forskjeller mellom ulike gruppers fullføring av videregående utdanning. Innvandrere greier seg dårligere enn majoritetsbefolkningen, mens etterkommere av innvandrere har like stor sannsynlighet for å fullføre videregående utdanning når man tar hensyn til foreldrenes utdanningsnivå. Videre viser resultatene at det er viktig å se på sammenhenger mellom kjønn, sosial bakgrunn og innvandrerbakgrunn når man studerer fullføring av videregående utdanning. Resultatene i studien viser at minoritetsgutter får mindre uttelling for foreldrenes høye utdanning sammenlignet med gutter og jenter med majoritetsbakgrunn. Når det gjelder elever som har foreldre med lav utdanning, er det minoritetsjenter som har høyest fullføringsrate. Forfatterne diskuterer om dette resultatet kan skyldes at majoritetsforeldre med lav utdanning er negativt selektert sammenlignet med minoritetsforeldre med lav utdanning. Denne studien viser at det er fruktbart å se kjønn og sosial bakgrunn i relasjon til etnisk bakgrunn for å identifisere ulikhet langs nye skillelinjer.

Selv om det har skjedd en utjevning mellom kjønnene langs utdanningssystemets vertikale dimensjon, er det fortsatt betydelig horisontal segregering mellom kjønnene i utdanningssystemet. I videregående utdanning på yrkesfag er det en sterk kjønnssegregering, hvor kvinnene dominerer på helse- og sosialfag, mens guttene på sin side dominerer i bygg-, elektro- og mekaniske fag (Teigen 2006). Støren og Arnesen (2007) analyserer kjønnssegregering i utdanningsvalg og finner at foreldrenes sosiale bakgrunn har ulik betydning for gutter og jenter i forhold til deres utdanningsvalg. Hvis mor har høyere utdanning, har dette en positiv effekt for at både gutter og jenter velger mannsdominerte utdanninger. Når det gjelder far, viser resultatene at hvis far har høy utdanning, har dette en positiv effekt for at jenter velger kjønnsnøytrale utdanninger, og det har en negativ effekt på om gutter velger mannsdominerte og kjønnsnøytrale fag. Støren og Arnesen (2007) viser at kjønnssegregeringen har blitt mindre enn den har vært tidligere, men dette skyldes først og fremst at det er jentene som har entret mannsdominerte og kjønnsnøytrale fag, heller enn at guttene har begynt å velge kvinneledominerte fag. Nye tall viser at kvinner er representert ved de fleste fagområdene, men i 2010 er det fortsatt slik at kvinner og menn velger tradisjonelt. I lang tid har jenter oppnådd bedre karakterer i grunnskolen i naturfag og matematikk, men til tross for dette er det guttene som har høyest representasjon ved disse fagene ved universiteter og høyskoler. Andelen kvinner på realfag i Norge er lav sammenlignet med andre OECD land (Steinkellner 2010). Selv om jenter oppnår like gode eller bedre karakterer i

realfag, har de mye lavere motivasjon og selvoppfatning i disse fagene. Studier viser også at unge kvinner og menn har ulike holdninger til fremtidig karriere. Kvinnene er mer opptatt av å ha en jobb hvor de kan hjelpe andre og at jobben lar seg kombinere med omsorg for barn, mens menn i større grad fokuserer på at jobben er praktisk og løsningsorientert og at den genererer gode inntekter (Holter, Svare og Egeland 2008). Når gutter og jenter velger ulike utdanninger får dette konsekvenser for fremtidig plassering i arbeidsmarkedet. Dette skal vi se nærmere på i neste kapittel.

Betydningen av kjønn og klasse i arbeidslivet

Forskning som tar for seg kjønn og klasse i arbeidslivet kan deles inn i tre typer av studier. Studier av kjønnsforskjeller i yrkesplassering, studier av kjønnsforskjeller i lønn og studier av kjønnsforskjeller i autoritet. Videre er det også noen av disse studiene som belyser betydningen av velferdsstatsregime for kjønnsulikheter i arbeidslivet. Selv om ikke alle studiene vi nå skal se på eksplisitt fokuserer på klasse, har de likevel klassesdimensjonen inne ved at de fokuserer på andre ulikhetsmål mellom kjønnene, som yrke, inntekt og autoritet, som igjen vil ha betydning for likestillingen mellom kjønnene.

Yrke

Forskning om det kjønnssegregerte arbeidsmarkedet og likelønn berører kjønn, klasse og likestilling, selv om dette ikke alltid gjøres eksplisitt. I følge Solheim og Teigen (2006) er det forsket lite på hvordan kjønnssegregeringen ser ut på yrkes- og stillingsnivå og hvordan dette eventuelt har endret seg i de senere år i Norge. De mener også at den offentlige likestillingsdebatten har fokusert lite på det kjønnssegregerte arbeidslivet. De forklarer at dette henger sammen med at hovedkampen i kvinnebevegelsen på åttitallet var dominert av «verdighetsprosjektet», som fokuserte på at kvinnetypiske yrker skulle bli verdsatt på lik linje med mannstypiske yrker, og ikke at kjønnstypiske yrkesvalg skulle endres.

Som vi har sett, har betydningen av kjønn lenge vært oversett i klasseanalyser, men i senere tid har flere argumentert for at kjønnssegregering i arbeidsmarkedet har betydning for klasseanalysen (se for eksempel Birkelund 1992). Birkelund (1992) viser i sin studie at arbeids- og markedssituasjonen i manns- og kvinne-dominerte yrker er svært forskjellig, og at den er mer fordelaktig i mannsyrkene. Dette gjelder blant annet i forhold til lønn, karrieremuligheter, autonomi og beslutningsansvar. Videre viser studien at det

er manns- og kvinnedominerte yrker i alle klasser. Det vil si at det eksisterer forskjeller innad i klassene som er knyttet til det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Birkelund poengterer også at de mennene som befinner seg i kvinnedominerte yrker rammes av den markeds- og arbeidssituasjonen som gjelder i de respektive kvinneyrkene. Klasseskjemaer som tar utgangspunkt i yrke fanger ikke opp kjønnssegregeringen i yrker på en tilfredsstillende måte, ettersom disse skjemaene er basert på mannsdominerte yrker (Birkelund 2010).

Bihagen (2008) viser derimot i sin svenske studie at klasserelasjoner i forhold til lønnsvekst opererer relativt likt for kvinner og menn. Forfatteren argumenterer for at Erikson-Goldthorpe-Portocarero (EGP) klasseskjemaet er fruktbart å benytte både på kvinner og menn. Lignende resultater er også å finne hos Evans og Mills (1998) utført på britiske data. Ideen om at klasse er et utdatert begrep som en konsekvens av den avtagende industrien og økende inntog av kvinner i arbeidsmarkedet er ikke i tråd med Bihagens (2008) funn. Resultatene viser at klasse betyr like mye for kvinner og menn på tvers av arbeidsmarkedet, og at klasse er en viktig faktor for å forklare kjønnsforskjeller i økonomiske forhold. Videre viser resultatene til Bihagen at kvinner er sterkt konsentrert i noen få klasser, men klasseskjemaet fanger opp forskjeller i økonomiske forhold både for kvinner og menn. Forfatteren påpeker at det er behov for flere lignende studier utført i andre land.

Mange samfunnsforskere har vært opptatt av sosial mobilitet. Relevante spørsmål her er om våre livssjanser er tilskrevne eller ervervede. Empiriske studier tyder på at sosial bakgrunn har betydning også i moderne samfunn, både i Norge og internasjonalt, men at det forekommer ulike grader av sosial mobilitet. En rekke studier viser sammenheng mellom sosial opprinnelse og utdanning både i Norge (Hansen 2003) og Sverige (Erikson og Jonsson 1996). Men det er en utbredt oppfatning at denne sammenhengen er noe avtagende (Breen, Luijkx, Muller og Pollak 2005). Det er også studier som viser sammenheng mellom sosial opprinnelse og arbeidsmarkedssuksess både i Norge (Hansen 2001) og internasjonalt (Erikson og Jonsson 1998). I boka «Sosial mobilitet» presenterer Johs. Hjelldrekk og Olav Korsnes (2006) analyser av sosial mobilitet der både menn og kvinner er med, og konkluderer med at menn er mye jevnere fordelt over klassestrukturen enn kvinner (Her bruker de EGP-kategorier jfr. Erikson og Goldthorpe 1992). Kvinner er sterkt overrepresentert i kategorien «rutinefunksjonær», og underrepresenterte i kategoriene «øvre serviceklasse» og «formenn i manuelle yrker» sammenliknet med menn med samme klassebakgrunn (Hjelldrekk og Korsnes 2006: 131-132). De peker på at dette blant annet har konsekvenser for lønnsforskjeller mellom kvinner og menn.

Ulike profesjoner har forskjellig sosial posisjon i samfunnet, og kvinner og menn er representert i ulike profesjoner, noe som får betydning for hvor likestilte kvinner og menn er. Dæhlen og Svensson (2008) tar for seg relasjonene mellom klasse og kjønn i en nyere antologi om profesjoner. De

skriver at klassebevissthet innenfor profesjonene er mindre viktig enn yrke og yrkesidentitet, og at dette er tydeligst i de høyeste yrkeshierarkiene. Profesjonene inngår i ulike sosiale klasser ettersom de har forskjellige posisjoner i arbeidsmarkedet. Forfatterne fremhever det de ser som et viktig skille mellom en kvinnelig underordnet omsorgsverden i den nasjonale offentlige sektoren og en mannlig, overordnet teknisk-økonomisk verden i den private og internasjonaliserte sektoren (Ibid. side 127).

Det har vært en ekspansjon i kvinneadministrerte profesjoner i utdannings-, helse- og sosialsektoren i Norge. Den økende rekrutteringen av kvinner til høyere utdanning har bidratt til at kvinner og menn har blitt mer likestilte, men det er fremdeles store forskjeller mellom kvinner og menn i arbeidslivet. En av årsakene til dette er at det foregår en sortering av yrker etter kjønn og klasse. Innenfor profesjonene er det en rangordning etter klasse som er forbundet med makt over andres arbeid og arbeidsvilkår. Profesjonene er kjønnete og har ulik kjønnsrekruttering, men også innenfor profesjonene forekommer det kjønnssegregering etter ulike disipliner. Gjerberg (2002) har i sin studie vist at kvinnelige leger like ofte som mannlige leger spesialiserer seg. Men kvinnelige leger velger i mindre grad enn menn prestisjefylte spesialiseringer som indremedisin og kirurgi. En annen studie viser at forholdet mellom leger og sykepleiere også preges av legens kjønn, spesielt på avdelinger der det tradisjonelt er få kvinnelige leger. Her opplever de kvinnelige legene å bli dårligere behandlet av sykepleierne enn de mannlige legene, men dette avtar jo høyere opp man kommer i stillingshierarkiet (Abrahamsen og Gjerberg 2002).

Det har vært en utbredt oppfatning at en økende kvinneandel innenfor et område vil føre til mindre makt og redusert prestisje. Teigen (1991) undersøker kvinneandelen i eliteyrker, effekt på rekruttering av mannlige stortingsrepresentanter og sosial ulikhet i rekruttering til høyere utdanning i ulike fødselskull. Hun finner ikke støtte for en sammenheng mellom økende kvinneandel og redusert makt og prestisje.

En rekke studier fokuserer altså på at kvinner og menn jobber i ulike yrker og bransjer. I en oppsummerende kunnskapsstatus om det kjønnsdelte arbeidsmarkedet skriver Teigen (2006) at det er en sterk grad av kjønnssegregering i det skandinaviske arbeidsmarkedet. De få analysene fra 2000-tallet viser at segregeringen er noe mindre enn tidligere antatt, men fortsatt betydelig. Mens 30 prosent av mennene jobber i industri, håndverk, bygg og anlegg er det bare 10 prosent kvinner i disse bransjene (Holter, Svare og Egeland 2008). Det skilles mellom to hovedforklaringer på det kjønnsdelte arbeidsmarkedet: tilbudsside- og etterspørselsforklaringer. Førstnevnte fokuserer på at segregeringen først og fremst er et resultat av kvinner og menns frie valg, mens etterspørselsforklaringene fokuserer på institusjonelle forhold og arbeidsgivers forventninger og preferanser (Teigen 2006).

Årsaken til det kjønnssegregerte arbeidsmarkedet i de nordiske velferdsstatene blir ofte forklart med «*tesen om offentlig sektors tiltrekning*». Et eksempel er studien til Hansen (1995), som finner støtte for denne forklaringen. Studien viser at kvinner generelt sett oppnår høyere lønn i yrker i offentlig sektor, mens det motsatte er tilfelle for menn. Negative effekter av omsorgsansvar på lønn og karriereutvikling er også betydelig mindre i offentlig sektor sammenlignet med i typiske mannsyrker i privat sektor. Videre viser studien at kvinner med mye omsorgsansvar i større grad beveger seg fra privat til offentlig sektor over tid.

Studier av kjønnssegregering i arbeidsmarkedet er blitt kritisert for at de i for liten grad tar hensyn til de store endringene som har skjedd på arbeidsmarkedet når de søker å forklare det kjønnsdelte arbeidsmarkedet. Faktorer som utdanningseksponisjon, endringer i yrkesstrukturen og kvinners inntog på arbeidsmarkedet må i større grad tas inn i diskusjonen av det kjønnssegregerte arbeidsmarkedet (Teigen 2006).

Lønn

Det at kvinner og menn befinner seg i ulike yrker har en rekke konsekvenser. En konsekvens av det kjønnsdelte arbeidsmarkedet er at kvinner oppnår lavere lønninger sammenlignet med menn. Det at kvinner og menn har forskjellig lønnsnivå har betydning for deres sosiale posisjon, som igjen sier noe om likestillingen mellom kjønnene. Barth, Røed og Schøne (2005) dokumenterer at kvinneedominerte yrker er dårligere betalt enn mannsdominerte yrker. Petersen et al. (1997) sine analyser indikerer at lønnsgapet mellom kvinner og menn i stor grad skyldes at kvinner og menn befinner seg i forskjellige virksomheter og i forskjellige stillinger. I tillegg viser Barth og Schøne (2006) at lønnsforskjellene mellom kvinner og menn stiger med økende alder. Resultatene viser at forskjellen i lønnsvekst er spesielt uttalt i aldersgruppen 25 til 40 år, som er en periode hvor mange viktige valg tas med hensyn til både karriere og familieliv. I mange år har fokus vært rettet mot likelønn mellom kjønnene, men det er fremdeles betydelige forskjeller i lønn mellom kvinner og menn. Barth og Dale-Olsen (2004) analyserer lønnsgapet mellom kvinner og menn i et 30-års perspektiv. I 1973 var lønnsgapet mellom kvinner og menn med samme utdanningslengde og arbeidserfaring på over 45 prosent, mens i 2003 var gapet på mellom 30 og 35 prosent, målt i årslønn. I følge Enger og Jullum Hagen (2009) er forskjellen i timelønn mellom kvinner og menn i dag på omlag 15 prosent. De argumenterer for at kvinner må få høyere lønnstillegg enn menn hvis man skal oppnå målet om likelønn mellom kjønnene. Et forslag fra likelønnskommisjonen var å sette av en egen likelønnsnett som skal gå til kvinneedominerte yrker i offentlig sektor.

Studier viser at lønnsgapet mellom kvinner og menn er størst i privat sektor. Kvinner med høy utdanning tjener bedre i privat enn i offentlig sektor. De har lavere lønninger enn menn i privat sektor, men de tjener mer enn høyt utdannede kvinner i offentlig sektor. Kvinner som er ufaglærte og kvinner som har fagutdanning har høyere lønnsnivå i offentlig sektor enn de har i privat sektor (Enger og Jullum Hagen, 2009). Lunde og Sandnes (2010) viser at lønnsgapet mellom kvinner og menn øker med økende utdanningsnivå. Med andre ord er lønnsforskjellene større blant menn og kvinner med høy utdanning enn blant menn og kvinner med lav utdanning. Dette mønsteret skyldes i stor grad at kvinner og menn befinner seg i ulike yrker og næringer i privat og offentlig sektor.

En av årsakene til at kvinner har lavere lønninger enn menn er at menn og kvinner har ulik arbeidstid. Mange kvinner i Norge jobber deltid, mens det er svært få menn som har redusert arbeidstid (Holter, Svare og Egeland 2008, Lunde og Sandes 2010).

Studier har vist at både blant de som jobber normalarbeidsuke og de som jobber mye overtid er det flere kvinner enn menn som skulle ønske seg kortere arbeidstid. Videre tar flere menn enn kvinner med seg jobb hjem, men dette er i stor grad bestemt av hvilke bransje man arbeider i. Både for kvinner og menn er det først og fremst de som arbeider i kultur, media, undervisning og forskning som tar med seg jobben hjem, mens dette forekommer sjeldnere for de som arbeider i bygg, håndverk, anlegg og industri (Holter, Svare og Egeland 2008).

I en komparativ studie mellom 17 land, deriblant Norge, analyserer Mandel og Shalev (2009) betydningen av velferdsstaten på inntektsgapet mellom kvinner og menn i de ulike landene. Resultatene viser en sterk sammenheng mellom velferdsstatsregime og grad av inntektsulikhet mellom kjønnene. Forfatterne hevder at dekomponering av kjønnsgapet i dets klassebaserte komponenter er sentralt for å forstå på hvilken måte velferdsstaten påvirker den relative lønnsforskjellen mellom kvinner og menn. Den familievennlige arbeidsmarkedspolitikken og offentlig sektors ekspansjon i de sosialdemokratiske landene har trukket mødre inn i arbeidsmarkedet, men som en uintent konsekvens er kvinners muligheter til å tre inn i høyere klasseposisjoner redusert. Samtidig står likhetspolitikk sentralt og arbeidstakere har en sterk økonomisk beskyttelse i de samme landene. Det motsatte er tilfelle i de liberale velferdsstatene, som ikke undergraver muligheter for kvinner som sikter høyt, men på samme tid er det kvinnene som må betale prisen for ulikhet mellom klassene i disse landene. I det konservative regimet er begge typer ulikhet minimert, men dette er delvis oppnådd ved lavere nivåer av kvinnelig yrkesdeltakelse. Forfatterne hevder at disse funnene har dyptgripende konsekvenser for både politikk og teori. Feminister bør derfor være opptatt av å redusere klasseforskjeller så vel som å bekjempe diskriminering av kvinner. Videre konkluderer forfatterne med at

det er behov for mer forskning som analyserer kjønnsforskjeller i inntekt mellom ulike klasser.

Jobbautoritet

Jobbautoritet har også betydning for individers klasseposisjon. Studien til Yaish og Stier (2009) ser på sammenhengen mellom kvinneandel i offentlig sektor og kjønnsforskjeller i jobbautoritet i 26 land, deriblant Norge. Artikkelen argumenterer for at forskjellen i kvinneandel i offentlig sektor mellom ulike land forklarer mye av den observerte kjønnsforskjellen i jobbautoritet mellom land. Studien viser at i land med høy konsentrasjon av kvinner i offentlig sektor, som for eksempel Norge, er kjønnsforskjellen i jobbautoritet større sammenlignet med i land hvor kvinneandelen i offentlig sektor er lavere. Flere andre studier finner lignende resultater (se for eksempel Birkelund og Sandnes 2003). Når kvinner i mindre grad enn menn er ansatt i stillinger med mye autoritet, får dette betydning for likestillingen mellom kjønnene.

Likestilling

Ellingsæter et al. (1997) tar for seg betydningen av kjønn og klasse, som de belyser i et likestillingsperspektiv. Hovedfokus i denne studien er hvordan og i hvilken grad det økende utdanningsnivået og den økte yrkesaktiviteten blant kvinner har påvirket sosial ulikhet mellom dem. Analysen viser at kvinner i ulik grad har deltatt i det moderne likestillingsprosjektet. I kjølvannet av den økende likestillingen mellom menn og kvinner oppstår det nye ulikheter mellom grupper av kvinner. Forskjellen er spesielt stor mellom lavt utdannede arbeiderklassekvinner og høyt utdannede middelklassekvinner. Ekspansjonen i høyere utdanning og utvidede fødselspermisjonsordninger har bidratt til at kombinasjon av familie og yrkesaktivitet har blitt enklere for mange kvinner. Men disse nye mulighetene har ikke hatt samme betydning for alle grupper av kvinner. Det å gifte seg og få barn på et senere tidspunkt karakteriserer det moderne familiemønsteret. Resultatene i denne studien viser at dette er mest utbredt blant kvinner med middels og høy utdanning. Selv om flere kvinner i yngre kohorter er yrkesaktive i småbarnsfasen sammenlignet med eldre kohorter, har det ikke skjedd noen endring mellom de ulike utdanningsgruppene. Store ulikheter mellom de med lav og de med høy utdanning i forhold til yrkestilknytning reproduseres over tid. Videre viser studien de samme skillelinjene med hensyn til holdninger til ulike likestillingsspørsmål. For eksempel er det først og fremst høyt utdannede

kvinner som er positivt innstilt til spørsmål som kjønnskvolter i arbeidslivet og yrkesaktive småbarnsmødre. Forfatterne understreker at kvinner ikke kan betraktes som en enkel sosial kategori med felles interesser. Videre skriver de at kjønn fremdeles er en viktig dimensjon, men at kjønn må ses i relasjon til klasse. Resultatene i analysen indikerer at de tradisjonelle familie- og likestillingspolitiske virkemidlene først og fremst har hatt betydning for kvinner med middelklassebakgrunn.

Flere studier antyder at prosesser som finnes i familien trolig er en viktig årsak til at vi fremdeles ikke har oppnådd full likestilling mellom kjønnene, dette blant annet fordi kvinner taper inntektsmessig i forhold til menn når de får barn. Høgsnes et al. (2009) viser at kvinner taper lønnsmessig når de blir mødre, men det såkalte omsorgsfratrekket er betydelig redusert sammenlignet med 18 år tidligere. Videre viser studien at den negative lønnseffekten av å få barn i hovedsak skyldes at kvinner med barn jobber i lavere betalte stillinger og bransjer enn kvinner uten barn. Studien konkluderer med at de politiske tiltakene som betalt foreldrepermisjon, skattefordeler for barn, subsidiert barnepass av høy kvalitet og mulighet for fleksibel arbeidstid for småbarnsforeldre har bidratt til å redusere de negative lønnseffektene av å ha barn. Hardoy og Schøne (2008) viser at kvinner med barn har lavere timelønn enn kvinner uten barn, og at forskjellene øker med antall barn, mens det motsatte er tilfelle for menn. Videre viser studien at omsorgsfratrekket er større i toppen av lønnsfordelingen enn det er i bunnen av lønnsfordelingen for kvinner. For menn er den positive effekten av å ha barn større for de som tjener mye. Studien viser også at lønnsgapet mellom kvinner med og kvinner uten barn blir mindre når barna blir eldre.

Familie og arbeid

Likestilling utspiller seg ikke bare i utdanning og på arbeidsmarkedet, men også i skjæringspunktet mellom arbeid og familieliv. Flere studier ser på hvordan kvinner og menn kombinerer omsorg for barn og yrkesaktivitet og hvordan dette organiseres i ulike sosiale klasser. Sentrale spørsmål er hvordan kvinner fra ulike sosiale lag opplever likestillingsidealet og videre hvordan klasseposisjonen påvirker fordelingen av husarbeid og omsorg mellom menn og kvinner i hjemmet. Studier har vist at arbeidsdelingen mellom kvinner og menn har blitt likere, noe som er et tegn på at vi er på vei mot et mer kjønnslikestilt samfunn. Men fortsatt er det slik at kvinner og menn har ansvar og innflytelse på ulike områder i husholdningen (Holter, Svare og Egeland 2008).

I boka *Kitchen-Table Society* (1984), beskrev Marianne Gullestad hvordan kjønn, klasse og likestilling påvirket norske arbeiderklassekvinnens identitet og selvforståelse tidlig på 1980-tallet. Hun skrev blant annet om hvordan kvinnene forhandlet om likhet med sine ektefeller i hjemmet og spenningen mellom arbeid, husarbeid, seksualitet og romantikk. May-Len Skilbrei (2003, 2010) tar på sett og vis opp tråden der Gullestad slapp, og skriver om skjæringspunktet mellom arbeidsliv og familieliv blant ufaglærte kvinner. Hun spør blant annet «Hvordan virker klasse inn på hvordan det er å være kvinne i dag? Hvilke konsekvenser har det for kvinnepolitiske prioriteringer?» (Skilbrei 2003: 15) Her beskriver hun hvordan de ufaglærte kvinnene tar avstand fra «yrkeskvinner» som velger å jobbe fremfor å ta seg av barna sine, selv om de ikke må. De motsetter seg det norske samfunnets etablerte likestillingsideal og identifiserer seg heller med sin rolle i familien, som mor og hustru. Skilbreis konklusjoner indikerer at de kvinnene hun studerte verken identifiserer seg med middelklassekvinner, eller med etniske minoritetskvinner. De definerer seg selv som de som tar et aktivt valg om å prioritere familien, ettersom «yrkeskvinnene» velger den bort, og minoritetskvinnene ikke tillegges samme grad av valgfrihet.

Men klasseposisjon og klasseidentitet behøver ikke nødvendigvis å være sammenfallende. I artikkelen «Klasse, kjønn og sosial identitet» (Birkelund 1993), viser Gunn Elisabeth Birkelund til forskning på kvinner og menns

yrkesposisjon og klasseidentitet. I følge Birkelund er norske menn og kvinner svært like i deres generelle *mangel* på klasseidentitet. Men i Storbritannia, der klasseidentifikasjon står sterkere enn i Norge, viser forskningen at kvinners klasseidentitet i noen tilfeller speiler ektemannens klasseposisjon heller enn hennes egen, spesielt for kvinner i småborgerskapet og ikke-manuelt rutinemessig arbeid (rutinefunksjonærer). Janeen Baxter (1994) foretok en komparativ studie mellom Norge, Sverige, USA og Australia hvor hun undersøker betydningen av ektefellens objektive klasseposisjon på kvinners subjektive klasseidentitet. Studien viser at ektemannens klasseposisjon er viktig for både kvinnen og mannens klasseidentifikasjon i alle de fire landene som studeres. Videre viser studien at utdanning er en viktig faktor for individers klasseidentitet. På bakgrunn av disse resultatene hevder forfatteren at kvinnens økende økonomiske uavhengighet ikke utfordrer det konvensjonelle klassebegrepet, slik flere tidligere har hevdet, ettersom ektefellens objektive klasseposisjon i stor grad er styrende for kvinners subjektive klasseoppfatning. Det betyr at klasseidentitet er kjønnnet på en slik måte at det er viktig å ta individet, familien og den samfunnsmessige konteksten med i betraktning for å forstå forholdet mellom klasseposisjon og klasseidentitet.

Flere studier viser at klasseposisjon virker sammen med kjønn i fordelingen av arbeidsoppgaver i hjemmet. I en sammenlignende studie av fem land, inkludert Norge, analyserer Baxter (1997) variasjon i menn og kvinners deltakelse i husarbeid. Hun fant et stabilt mønster i den generelle skjevfordelingen av husarbeid mellom kvinner og menn i Norge, Sverige, USA, Canada og Australia til tross for store forskjeller i landenes likestillings- og velferdsstatsregimer. Selv om hun ikke gjorde noe stort nummer av det selv i artikkelen, viste også analysene hennes at menn i arbeiderklasseyrker rapporterte at de deltok mer i husarbeid enn menn i arbeidsgiver- og småborgerskapsstillinger. Annen forskning har vist at det som regel er større klasseforskjell mellom ektefellene i høyere sosiale lag enn i lavere sosiale lag på grunn av kvinners underrepresentasjon i høystatusyrker (jfr. Birkelund 1993). Dette mønsteret stemmer altså overens med ideen om at kvinners relative økonomiske makt påvirker fordelingen av husarbeid. Det vil si at jo mer mannen tjener i forhold til kona, jo mer tar hun seg av husarbeidet. På grunn av likhetene på tvers av velferdsstatssystemer, konkluderer Baxter derfor med at arbeidsdelingen i hjemmet avhenger mer av kvinners relative ressurser på mikronivå enn på brede mønstre i likestillings- og velferdsstatsutvikling på makronivå.

Likevel er det slik at høyt utdannede par deler mer på hus- og omsorgsarbeid enn par med lavere utdanning (Kitterød 2000). Det er også slik at menn med høyere utdanning i Norge både tar ut fedrekvoten i større grad enn andre nybakte fedre, og i større grad deler resten av foreldrepermisjonen med mor. På den annen side tar fedre som jobber mye overtid og fedre som

har lederstillinger ut mindre permisjon enn de i lavere posisjoner (Brandth og Kvande 2002). Disse mønstrene er ikke nødvendigvis motstridende, ettersom utdanningsnivå er jevnere fordelt mellom kjønnene enn overtidssarbeid og lederstillinger. Brandth og Kvande argumenterer for at selv om både overtidssarbeid/lederstilling og lavere utdanning assosieres med mindre pappapermisjon, er dette et resultat av ulike prosesser. I det første tilfellet blir det å prioritere jobben opplevd som et dilemma, der det blir for vanskelig å komme bort fra det ansvaret jobben krever. I det siste tilfellet oppleves det å prioritere jobben ikke som et dilemma, men heller som en naturlig kjønnsrollefordeling som ikke reflekteres over i særlig grad (Brandth og Kvande 2002: 201).

Et annet aspekt ved velferdsstaten som er nært knyttet til både kjønn og klasse, er i hvilken grad offentlige tjenester og utjevne politikk bidrar til økonomisk stabilitet for aleneforeldre, vanligvis alenemødre. I en internasjonal studie av 14 land, inkludert Norge, ble det undersøkt om velferdsstatsordninger som også kommer eneforsørgere til gode (foreldrepermisjon, barnehagedekning etc.) bidrar til å utjevne forskjeller i skoleprestasjoner mellom barn fra eneforsørgerfamilier og barn fra toforsørgerfamilier (Hampden-Thompson og Suet-Ling 2005). Forfatterne konkluderer med at barn fra eneforsørgerfamilier gjør det best i de sosialdemokratiske landene (inkludert Norge) og i de konservative, familieorienterte landene (for eksempel Østerrike og Hellas). De landene som kom dårligst ut var de liberale velferdsstatsregimene (for eksempel Storbritannia og Irland) som verken har sterke familietradisjoner eller en omfattende velferdsstat.

Det er likevel slik at eneforsørgerfamilier er fattigere enn toforsørgerfamilier i de fleste nasjonale kontekster. Forskere har referert til dette fenomenet som «the gendered poverty risk» (Daly 2000, Hansen, Jürgens, Strand og Voges 2006), ettersom kvinner har mye høyere sannsynlighet for å være eneforsørgere enn menn. Hansen et al. (2006) sammenlikner fattigdom blant eneforsørgerfamilier og toforsørgerfamilier i Norge og Tyskland. De måler fattigdom både som lav inntekt og mangelfull tilgang på en rekke sentrale materielle goder. Utover dette kontrollerer de for andre potensielt forklarende faktorer, som antall barn, utdanning, deltidsarbeid og arbeidsløshet. De finner at fattigdom er mindre utbredt blant eneforsørgerfamilier i Norge enn i Tyskland. Samtidig konkluderer de med at ingen av landene har et arbeids- og velferdssystem som veier opp for de økonomiske utfordringene assosiert med eneforsørgeransvar, spesielt når dette sammenfaller med marginal tilknytning til arbeidsmarkedet. Her er likestillingspolitikken, spesielt utbyggingen av velferdsstaten, der staten tar over sentrale omsorgsoppgaver for barn og eldre, et viktig virkemiddel for kvinners deltakelse på arbeidsmarkedet.

Ulike velferdsstater kjennetegnes ved deres evne til å utjevne sosiale ulikheter og motarbeide fattigdom. I følge Walter Korpi (2001) kan velferdsstater for eksempel rangeres etter hvordan de definerer adgang til trygd i forbindelse med sykdom og alderdom (andre skjemaer bruker også arbeidsløshet og andre livssituasjoner, jfr. Esping Andersen 1990, Pontusson 2005). Her er det relevant å se på hvilke kriterier som legges til grunn for retten til bistand, i hvor stor grad nivået på bistanden henger sammen med inntekt, og hvordan trygdeinstitusjonene blir styrt. I Norge har vi for eksempel en blandingsmodell med både minstepensjon for alle, og inntektsavhengig pensjon for de som tjener over et visst nivå, som i stor grad styres av staten. Samtidig kjennetegnes velferdsstatene også ved en rekke kjønnspolitiske aspekter, for eksempel fødselspermisjon og offentlige barnehager, som sagt påvirker mødres evne til å delta i arbeidsmarkedet (Korpi 2001). Korpi skiller mellom to dimensjoner i kjønnspolitikken: grad av generell offentlig støtte til kjernefamilien, og grad av støtte til en modell med to lønnstakere i familien. Basert på en kombinasjon av disse to dimensjonene presenterer Korpi tre typer kjønnspolitiske modeller: den generelle familiestøttemodellen, den markedsorienterte modellen og modellen med støtte til to lønnsinntakere. I land som faller inn under den generelle familiestøttemodellen er det størst forskjell mellom prosentandelen menn og kvinner som er utenfor arbeidsmarkedet, mens de som faller under modellen med støtte til to lønnsinntakere har minst kjønnsforskjeller i arbeidsmarkedstilknypning. De nordiske landene, med unntak av Danmark, faller inn under en kombinasjon av trygdeinstitusjonspolitikk og kjønnspolitikk som legger til rette for både små klasseforskjeller og små kjønnsforskjeller i arbeidsmarkedstilknypning.

Klasse og likestilling i utvalgte norske policydokumenter

I utredningen «Kjønn og lønn» (NOU 2008:6) er likestilling og likelønn de helt sentrale temaene. Utredningen går grundig gjennom likelønnspolitikken historie i Norge, og kartlegger forskning på lønnsforskjeller mellom kvinner og menn, det kjønnsdelte arbeidsmarkedet, skjæringspunktet mellom arbeid, familie og forsørgeransvar og ulike virkemidler og tiltak.

I utredningen diskuteres ikke «klasse» eksplisitt. Termer som «arbeiderklasse» og «middelklasse»/«overklasse» blir brukt i noen få sammenhenger, særlig for å forklare historiske interessekonflikter eller spenninger i kvinnekampen (NOU 2008:6 s. 29, 119, 128). Utover dette bringes klasse inn som en relevant dimensjon i tre sammenhenger. Avsnitt 8.2 omhandler hvordan likestilling behandles i makt- og demokratiutredningen. Her vises det til en særuttalelse av Hege Skjeie (fra NOU 2003:19) hvor hun presiserer at det er sterk mannsdominans i topposisjoner i det norske samfunnet, og at det særlig er «hvite menn med over- eller middelklassebakgrunn» som dominerer den norske eliten (NOU 2008:6 s. 122). Dette innebærer at der likestillingen særlig brister i det norske samfunnet, manifesteres både en kjønns- og klassesdominans.

Det andre stedet i utredningen der vurderingen av kjønn og lønn blir sett i sammenheng med klasse gjelder en henvisning til Joan Ackers (1989) klassiske studie av et arbeidsvurderingsprosjekt blant statlige ansatte i delstaten Oregon i USA. Likelønnskommisjonen gir her et sammendrag av Ackers studie, hvor hun beskriver hvordan både ledelsen og fagbevegelsen motarbeidet en oppvurdering av kvinners arbeid av ulike grunner. Motivene for konflikten var av både kjønnsmessig og klassemessig karakter og likelønnskommisjonen skriver at prosessen som Acker beskriver viste et «komplisert samspill mellom klasse- og kjønnsmakt» (NOU 2008 s. 209). Utredningen nevner også klasse når den beskriver svenske LOs fremforhandling av en egen likelønnsrett for kvinner i det svenske lønnsoppgjøret i 2007. Her konkluderer likelønnskommisjonen med at denne nye modellen for lønnsøkning i Sverige ikke bare fokuserer på klasse, det vil

si de lavtlønne, men også på kjønn. Dette innebærer blant annet at jo større andel kvinner det er i tariffområdet, jo større pott tilfaller også dette tariffområdet (NOU 2008:6 s. 216). Utover dette blir ikke klasse definert eller diskutert direkte i denne utredningen. Det er hverken tatt med som et rammeverk eller som en sentral dimensjon ved lønnsulikheten mellom kvinner og menn.

Fordelingsutvalgets utredning (NOU 2009:10) dreier seg stort sett om økonomisk ulikhet i Norge. For å begrense analysen av dette dokumentet vil vi fokusere på formuleringen i bestillingsteksten til denne kunnskapsstatusen om å gi en oversikt over hvordan ulike policydokumenter «behandler klasse når det gjelder likestilling mellom kvinner og menn». Fordelingsutvalget er spesielt opptatt av velferdsstaten, både som teoretisk og empirisk rammeverk. Om likestilling skriver de at den nordiske velferdsstatsmodellen kjennetegnes av

universelle og sjenerøse inntektssikringsordninger, en koordinert lønnsdannelse, relativt høye og progressive skatter på inntekt, et omfattende tilbud av offentlig finansierte tjenester innenfor særlig helse og utdanning, samt en aktiv arbeidsmarkeds- og likestillingspolitikk (NOU 2009:10 s. 18, vår utheving).

I forbindelse med dette påpekes det at noen av de egenskapene ved velferdsstaten som har mest utjevne effekt, også kan gi negative konsekvenser, spesielt i forhold til sysselsetting. Her blir likestillingspolitikken spesielt relevant fordi den bidrar til høy sysselsetting blant kvinner, noe som i sin tur bidrar til å øke sysselsettingen i befolkningen som helhet. Høy sysselsetting opprettholder velferdssystemet, som gjennom omfordeling og offentlige tjenester utjevner økonomiske forskjeller og minsker forekomsten av fattigdom. Denne dynamikken kommer de kort tilbake til i kapittel 15, når de diskuterer hvordan den sosiologiske forskningen har inndelt velferdsstater i ulike typer, eller «regimer».

I noen få sammenhenger bruker utvalget klassebegreper slik som «arbeiderklassen» og «middelklassen», men her diskuteres ikke klasseposisjon i forhold til kjønn eller likestilling. Disse klassebetegnelse brukes særlig med henvisning til vedlegg 3, forfattet av Kalle Moene i samarbeid med E. Barth, I. Krueger, J. T. Lind og H. Mehlum. I dette vedlegget diskuteres en rekke påstander om velferdsstaten, blant annet om dens forutsetninger, konsekvenser, og politiske levedyktighet. Men kjønnsperspektivet er helt fraværende i disse diskusjonene. I andre sammenhenger bruker utvalget begrepet «inntektsklasse», som refererer til desiler eller kvintiler av inntektsfordelingen.

Forholdet mellom kvinners og menns inntekt behandles flere steder i rapporten, men denne lønnsulikheten settes ikke eksplisitt i sammenheng med klasseulikhet. Om kjønn og inntekt skriver utvalget blant annet at

forskjellen mellom menn og kvinners inntekt reduseres når overføringer fra staten inkluderes i regnestykket, ettersom kvinner i gjennomsnitt får større overføringer enn menn. De skriver også at mens kvinners lavere lønninger tidligere kunne begrunnes med lav utdanning og lav yrkesdeltakelse, er disse forklaringene mindre relevante i dag. I dag dreier det seg mer om skillet mellom privat og offentlig sektor, heltid og deltidsarbeid, samt at kvinner i større grad enn menn er representert i bransjer der lønnen er gjennomgående lavere og at kvinner er lavere plassert i stillingshierarkiet enn menn.

Utover dette er kvinners inntekt tema for et eget vedlegg til fordelingsutvalgets rapport (vedlegg nr. 4), forfattet av Hilde Bojer. Her beskriver hun inntektsforskjeller blant kvinner og mellom kvinner og menn, men bruker ikke klassebegrepet eller andre sosioøkonomiske kategoriseringer utover kategoriene ansatt, pensjonist, selvstendig næringsdrivende og «andre». Hun konkluderer med at likestillingen, med økt sysselsetting blant kvinner har ført til en reduksjon i inntektsulikhet blant kvinner i perioden 1970 til 2006, mens ulikheten blant menn har økt i samme periode. Hun viser også at inntektsulikheten blant menn skyldes spesielt økende ulikhet i kapitalinntekt. Blant kvinner gjør kapitalinntekten ikke så stor forskjell.

Ett sted kan det sies at dynamikken mellom kjønn og klasse blir spesielt tydelig i denne utredningen. I diskusjonen rundt hva som anses som rettferdig fordeling av økonomiske goder, bringer utvalget opp en interessant studie av Almås m.fl. (2007) som viser at selv om ulikheten i årlig lønnsinntekt har blitt redusert i Norge de siste 20 år, har fordelingen blitt mer «urettferdig». Urettferdig fordeling defineres ved at inntektsulikheten er nærere knyttet til faktorer som kjønn, alder og immigrasjonsstatus enn til mer «rettferdige» faktorer som arbeidstid og utdanningslengde. Forfatterne konkluderer med at økt yrkesdeltakelse og arbeidstid blant kvinner har hovedansvaret for dette utviklingsmønsteret, fordi kvinner blir for dårlig kompensert for sin arbeidstid til å kalle det «rettferdig inntekt» (NOU 2009:10 s. 24).

På sett og vis speiler altså fordelingsutvalgets behandling av kjønn og klasse forskningens behandling av kjønn og klasse, i det at kjønn, klasse og likestilling sjelden ses i direkte sammenheng. Også i norsk forskning (som utredningen bygger på) blir ulikhet mellom menn og kvinner i forhold til arbeid og inntekt sjelden satt i sammenheng med klasseulikhet. I den grad «klasse» kan sies å være inkludert, er det fordi yrke og inntekt i *andre sammenhenger* brukes som indikatorer på sosial bakgrunn, eller klasseposisjon, og derfor indirekte kan sies å «stå for» klasseulikhet selv om dette ikke diskuteres eksplisitt.

Interessant nok bringes klassebegrepet mer på banen i stortingsmeldinga om menn, mannsroller og likestilling (St.mld. nr.8, 2008-2009). Det refereres blant annet til forskning som viser at flere kvinner med lavere sosioøkonomisk status enn kvinner med høyere sosioøkonomisk status mener at likeverd er viktigere enn likestilling. I tillegg vises det til at den «nye

faren», som vil være mer involvert med barna sine enn tidligere generasjoner fedre, startet som et middelklassefenomen, men siden har blitt mer utbredt i alle samfunnslag. Men det pekes også på at det er behov for mer systematisk forskning på dette feltet. Videre rapporteres det fra forskning som viser at det er en allmenn oppfatning i det norske samfunnet at likestillingsprosjektet «bedre treffer» middelklassen enn arbeiderklassen. I tillegg står denne oppfatningen sterkere blant de lavtlønnede enn blant resten av befolkningen. Samtidig refereres det til Mari Teigens rapport (2006) som viser at skepsisen overfor likestillingsarbeidet er økende blant unge menn, og spesielt stor blant unge menn med høyere utdanning.

Vår tolkning er at denne stortingsmeldingen bærer preg av at manns-/maskulinitetsforskningen lenge har vært bevisst på klasseforskjeller blant menn. I behandlingen av maskulinitet står forholdet mellom kjønn og klasse sterkt, mens likestillingsproblematikken ofte kommer mer i bakgrunnen. Men stortingsmeldingen refererer også til en sentral rapport utført av NIKK og AFI på oppdrag av Barne- og likestillingsdepartementet i 2007, der forfatterne blant annet argumenterer for at kjønn, klasse og likestilling samvirker, ved at ressursfordelingen mellom partene i et parforhold betyr mest for likestillingspraksis i øvre sosiale sjikt, mens «kjønnsutforming» (maskulin-feminin identitet) betyr mest for likestillingspraksis i lavere sosiale sjikt (Holter, Svare og Egeland 2008).

I stortingsmeldingen (regjeringen Bondevik II) om pensjonsreformen (St.meld.nr.12 2004-2005) blir ikke klassebegrepet brukt eksplisitt. Men i likhet med flere av de andre utredningene har inntektsfordeling vært et sentralt fokus for pensjonskommisjonens arbeid. Det vises blant annet til at pensjonskommisjonen spesifikt er blitt bedt om å «vurdere hvordan pensjonsordningene kan bidra til å ivareta fordelings- og likestillingshensyn» (St.meld. Nr. 12 2004-05 s. 13). Disse hensynene blir også nevnt som sentrale i regjeringens forslag om fortsatt statlig styring av pensjonene. Det blir blant annet nevnt at minstesikringen av alderspensjonister gjennom folketrygden spiller en viktig rolle for likestillingen mellom kvinner og menn, i og med at kvinnene da ikke må bære den økonomiske konsekvensen av at de i gjennomsnitt lever lengre enn menn. I motsatt tilfelle, hvis alderspensjon kun baserte seg på en individuelt opptjent sum, ville kvinner bli uforholdsmessig straffet på grunn av høyere levealder. På den annen side legges det opp til at det skal lønne seg å jobbe, noe kommisjonen også påpeker kan gi insentiver til kvinner om å delta og styrke sin posisjon i arbeidslivet. Men dette betyr også at utover minstepensjonen vil opptjent pensjon avhenge av livslang inntekt. Regjeringen innser at det her vil forekomme kjønnsulikhet. De skriver

Modernisert folketrygd innebærer en sterkere sammenheng mellom arbeidsinntekt og pensjon. Høyere arbeidsinntekt over livsløpet gir høyere pensjon. Dette innebærer at så lenge kvinner i gjennomsnitt har lavere

arbeidsinntekt enn menn, vil de også få lavere pensjon enn menn. (St.meld nr. 12 2004-2005, avsnitt 4.3.2).

Men regjeringen hevder også at dette problemet vil bli redusert over tid. Her skriver de at

regjeringen legger til grunn at arbeidet for likestilling i arbeidslivet vil bidra til at lønnsforskjeller mellom kvinner og menn utjevnes, hvilket også vil medføre at pensjonsopptjeningen blir mer lik mellom kjønnene (St.meld nr. 12 2004-2005, avsnitt 4.1).

Utover dette støtter regjeringen pensjonskommisjonens forslag om å forbedre omsorgsopptjeningen i det nye pensjonssystemet. Det vil si at man vil opptjene mer pensjon ved omsorg for små barn og funksjonshemmede, syke og eldre enn det som er tilfellet i dag. Dette er ikke et kjønnsnøytralt grep, ettersom kvinner fremdeles mye oftere enn menn er utenfor arbeidsmarkedet på grunn av omsorgsansvar. Om dette vil ha varierende utslag i forhold til klassebakgrunn eller yrkesstatus blir ikke kommentert videre. Det blir heller ikke kommentert om dette er et insentiv som vil styrke eller svekke likestillingen mellom kvinner og menn i forhold til omsorgsoppgaver.

I handlingsplanen for integrering og inkludering av innvandrerbefolkningen fra 2007 (Vedlegg til St.prp. nr. 1 (2006-2007) – Statsbudsjettet 2007), brukes klassebegrepet ett sted, der regjeringen skriver at de «vil forhindre at det utvikler seg et klassesdelt samfunn hvor personer med innvandrerbakgrunn har dårligere levekår og lavere samfunnsdeltakelse enn befolkningen for øvrig» (Ibid. side 6). Utover dette blir klasse ikke nevnt eksplisitt. Handlingsplanen diskuterer innledningsvis at vedvarende lavinntekt er et større problem i innvandrerbefolkningen enn i befolkningen som helhet. Det nevnes også at det er langt mindre vanlig for kvinner med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn å ha egen arbeidsinntekt enn det er for andre kvinner i Norge. De skriver at det norske samfunnet i stor grad er basert på to-inntektsfamilier. Det betyr i følge forfatterne at hvis en familie velger å la én part være hjemme, vil dette ofte innebære en lavere levestandard. Her blir altså lav inntekt satt i sammenheng med kjønn og likestilling blant innvandrere. Utover i handlingsplanen rapporteres det imidlertid om at det er flere menn enn kvinner med ikke-vestlig landbakgrunn som er registrert med vedvarende lavinntekt. I tillegg nevnes det at andelen personer i husholdninger uten yrkestilknytning er høyere i innvandrerbefolkningen, og spesielt blant ikke-vestlige innvandrere. Hvorvidt vedvarende lavinntekt skyldes fravær av likestilling mellom kjønnene i innvandrerfamilier er derfor ikke opplagt. Dette diskuteres imidlertid ikke videre i teksten.

I handlingsplanen for integrering og inkludering årene etter (Vedlegg til St.prp. nr. 1 (2007-2008) – Statsbudsjettet 2008 og St.prp. nr. 1 (2008-2009) kapittel 7 og Prop. 1 S (2009-2010) kapittel 8) er klassebegrepet også

fraværende. Her repeteres funnene om at flere menn enn kvinner med ikke-vestlig landbakgrunn er registrert med vedvarende lavinntekt. Utover dette diskuteres ikke inntekt i forhold til kjønn eller likestilling.

Konklusjon og ideer til videre forskning

Denne kunnskapsstatusen har tatt for seg klassebegrepet, og har hatt som mål å presentere klasseteori, klasseskjemaer og forskning på klasse i et kjønns-, og likestillingsperspektiv. I tillegg har vi gått gjennom en rekke sentrale policy-dokumenter for å undersøke hvordan klassebegrepet blir behandlet av myndighetene, spesielt i forhold til ulikhet mellom kvinner og menn.

I diskusjonen om klasseteori og klasseskjemaer viser vi at det er problematisk å forstå klasse uten å ta høyde for kjønnsulikhet, både i økonomisk produksjon og sosial reproduksjon. De tradisjonelle klasseskjemaene baserte seg på ektemannens posisjon i arbeidsmarkedet, og tok ikke kvinnes økende yrkesaktivitet med i beregningen. I senere år har det blitt mer vanlig å ta med både kvinnens og mannens egen klasseposisjon i analysen, selv om klasseskjemaene fremdeles kritiseres for å være utarbeidet med tanke på menns yrkesfordeling. Nyere studier viser likevel at tradisjonelle klasseskjemaer kan være fruktbare å benytte både på kvinner og menn.

I den empiriske delen av kunnskapsstatusen går vi gjennom forskning som belyser kjønn og likestilling i forhold til sosial ulikhet, og fokuserer på utdanning, arbeidsmarkedet og skjæringspunktet mellom arbeid og familie. Forskning om kjønn og likestilling i utdanning viser at selv om jenter i dag i større grad enn gutter tar høyere utdanning, er det fremdeles slik at gutter i større grad enn jenter velger utdanninger som gir mer prestisje og høyere lønn. Videre viser forskningen at hvis foreldrene har høyere utdanning (spesielt far), vil både jenter og gutter ha større tilbøyelighet til å velge kjønnsutradisjonelt. I delen om kjønn og likestilling i arbeidslivet tar vi spesielt for oss yrkesfordeling, lønnsulikhet og autoritet på arbeidsplassen. Her viser forskningen at kvinner og menn er svært ulikt fordelt i yrkeshierarkiet i Norge, med kvinner overrepresentert i offentlige sektor. I tillegg er tradisjonelle kvinneyrker lavere verdsatt (såkalt verdsettelsesdiskriminering), særlig i forhold til lønn, enn tradisjonelle mannsyrker. Med tradisjonelle kvinneyrker menes spesielt de omsorgsyrkene som har sitt utspring i at det offentlige har tatt over ansvarsoppgaver som tidligere ble utført av familien. Her ser vi dilemmaet at kvinners økte

yrkesdeltakelse avhenger av økte offentlige tjenester og tilrettelegging for et familieliv der begge foreldrene er lønnstakere. Dette innebærer en stor offentlig sektor som i sin tur ansetter mange flere kvinner enn menn.

Videre viser forskningen at det i stor grad er yrkessegregeringen som forklarer lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i Norge. I tillegg befinner kvinner seg i gjennomsnitt lavere enn menn i stillingshierarkiet, og de jobber mer deltid enn menn. Disse mønstrene har sammenheng med at kvinner fremdeles har hovedansvaret for omsorgsoppgaver i hjemmet, selv om fedrene i økende grad har kommet på banen i forhold til omsorg for barn. Det argumenteres likevel for at likestillingsprosjektet «treffer» middelklassefamiliene bedre enn arbeiderklassefamiliene, og at mange arbeiderklassekvinner ikke identifiserer seg like sterkt med likestillingsarbeidet som har pågått i Norge de siste tiårene.

I gjennomgangen av policydokumentene blir det klart at myndighetene i stor grad behandler klasse og kjønn på samme måte som i forskningen. Det vil si at klassebegrepet sjelden blir brukt eksplisitt, og at forholdet mellom sosial ulikhet og kjønn sjelden belyses direkte i et likestillingsperspektiv. Noe av grunnen til at policydokumentene på mange måter speiler forskningens operasjonalisering, er at de i stor grad tar utgangspunkt i og bygger på samfunnsvitenskapelig forskning på feltet.

Vi har altså sett at det er store forskjeller mellom kvinner og menn i deres plassering i arbeidsmarkedet i Norge og at dette har konsekvenser blant annet for lønnsulikhet mellom kjønnene. Men vi trenger mer systematisk kunnskap om hvordan kvinner og menn fordeler seg i yrkeshierarkiet, og spesielt hvordan kvinner og menn med ulike bakgrunn er plassert. Med andre ord kvinner og menn med ulike sosioøkonomisk bakgrunn, kvinner og menn med innvandrerbakgrunn, kvinner og menn med ulike utdanningsnivåer osv. Dette innebærer også at vi trenger mer systematisk kunnskap om jenter og gutters utdanningsvalg, og på hvilke måter disse valgene får ulike konsekvenser for (ulike) kvinner og menns plassering i arbeidsmarkedet.

Litteratur

- Abbott, P. og R. Sapford (1987), *Women in Class Analysis*. London: Tavistock.
- Abrahamsen, B. og E. Gjerberg (2002), «Maktrelasjoner i helsetjenestens yrkeshierarki.» I: A. L. Ellingsæter og J. Solheim (red.): *Den usynlige hånd?* Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Acker, J. (1973), «Women and Social Stratification: A Case of Intellectual Sexism.» *American Journal of Sociology* 78 936-45.
- Acker, J. (1989), *Doing Comparable Worth – Gender, Class and Pay Equity*. Philadelphia: Temple University Press.
- Adkins, L. (2003), «Reflexivity: Freedom or habit of gender?» *Theory, Culture & Society* 20 (6):21–42.
- Almås, I., A. W. Cappelen, J. T. Lind, E. Ø. Sørensen og B. Tungodden (2007), «Measuring unfair inequality. Evidence from Norwegian data.» NHH, Department of Economics working paper. 32.
- Arnot, M. (1979), «Cultural Reproduction: The Pedagogy of Sexuality.» *Screen education* 32/33 141-143.
- Arntzen, A. (2002), «Mål for sosial ulikhet. Teoretiske og empiriske vurderinger.» *Norsk Epidemiologi* 12 11-17.
- Barth, E. og H. Dale-Olsen (2004), «Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn i et 30 års perspektiv.» *Søkelys på arbeidsmarkedet* 21 (1):65-75.
- Barth, E., M. Røed og P. Schøne (2005), «Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn i privat sektor.» *Søkelys på arbeidsmarkedet* 22 (2):211-216.
- Barth, E. og P. Schøne (2006), «Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn over livsløpet. Kohort eller karriere?» *Søkelys på arbeidsmarkedet* 3 231-235.
- Baxter, J. (1994), «Is Husband's Class Enough? Class Location and Class Identity in the United States, Sweden, Norway, and Australia.» *American Sociological Review* 59 (2):220-235.
- Baxter, J. (1997), «Gender Equality and Participation in Housework: A Cross - National Perspective.» *Journal of Comparative Family Studies* 28 (3):220-247.

- Berg, A.-J., A. B. Flemmen og B. Gullikstad (2010), «Innledning: Interseksjonalitet, flertydighet og metodologiske utfordringer.» I: A.-J. Berg, A. B. Flemmen og B. Gullikstad (red.): *Likestilte norskheter: Om kjønn og etnisitet* Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Bihagen, E. (2008), «Does class matter equally for men and women? A study of the impact of class on wage growth in Sweden 1999-2003.» *Sociology-the Journal of the British Sociological Association* 42 (3):522-540.
- Birkelund, G. E. (1992), «Stratification and Segregation.» *Acta Sociologica* 35 (1):47-62.
- Birkelund, G. E. (1993), «Klasse, kjønn og sosial identitet.» *Sosiologisk tidsskrift* 1 (3):171-191.
- Birkelund, G. E. (2002), «Kjønn og makt i arbeidslivet - klasseanalytiske perspektiv.» I: A. L. Ellingsæter og J. Solheim (red.): *Den usynlige hånd? Kjønnsmakt og moderne arbeidsliv* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Birkelund, G. E. (2010), «Klasse og kjønn.» I: K. Dahlgren og J. Ljunggren (red.): *Klassebilder: Ulikhet og sosial mobilitet i Norge* Oslo Universitetsforlaget.
- Birkelund, G. E. og T. Sandnes (2003), «Paradoxes of Welfare States and Equal Opportunities: Gender and Managerial Power in Norway and the USA.» *Comparative Social Research* 21 201-241.
- Borchorst, A. og M. Teigen (2010), «Political Intersectionality: Tackling Inequalities in Public Policies in Scandinavia.» *Kvinder, køn og forskning* 2-3 19-28.
- Bourdieu, P. (1984), *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brandth, B. og E. Kvande (2002), «Reflexive Fathers: Negotiating Parental Leave and Working Life.» *Gender, Work & Organization* 9 (2):186-203.
- Breen, R., B. Luijkx, W. Muller og L. Pollak (2005), «Non-Persistent Inequality in Educational Attainment: Evidence from eight European Countries.» (red.). Read 12.02.08
http://www.ccpr.ucla.edu/isarc28/Final%20Papers/Non%20Persistent%20Inequality_Breen--Pollak.pdf
- Britten, N. og A. Heath (1983), «Women, Men, and Social Class.» s. 46-60 I: E. Gamarnikow, D. Morgan, J. Purvis og D. Taylorson (red.): *Gender, Class, and Work* London: Heinemann.
- Chan, T. W., G. E. Birkelund, A. K. Aas og Ø. Wiborg (2009), «Social Status in Norway.» *Sociology working papers nr. 3 Oxford*.
- Christensen, A.-D. og B. Siim (2010), «Citizenship and Politics of Belonging - Inclusionary and Exclusionary framings of Gender and Ethnicity.» *Kvinder, køn og forskning* 2-3 8-17.
- Colbjørnsen, T., G. E. Birkelund, K. Knudsen og G. Hernes (1987), *Klassesamfunnet på hell*. Oslo/Bergen: Universitetsforlaget.

- Crenshaw, K. W. (1989), «Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics.» *University of Chicago Legal Forum* 139-167.
- Dahlgren, K. og J. Ljunggren (2010), *Klassebilder: Ulikhet og sosial mobilitet i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Daly, M. (2000), *The gender division of welfare. The impact of the British and German welfare states*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dæhlen, M. og L. G. Svensson (2008), «Profesjon, klasse og kjønn.» s. 119-129 I: A. Molander og L. I. Terum (red.): *Profesjonsstudier* Oslo: Universitetsforlaget
- Ellingsæter, A. L., T. Noack og M. Rønsen (1997), «Sosial ulikhet blant kvinner: Polarisering, utjevning eller status quo?» *Tidsskrift for samfunnsforskning* 38 33-69.
- Enger, A. og K. Jullum Hagen (2009), *Den lille forskjellen, Om likestilling og likelønn i Norge*. Oslo: Aschehoug.
- Erikson, R. (1984), «Social Class of Men, Women, and Families.» *Sociology* 18 500-14.
- Erikson, R. og J. H. Goldthorpe (1992), *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon.
- Erikson, R. og J. O. Jonsson (1996), *Can Education be Equalized?* Boulder, CO: Westview Press.
- Erikson, R. og J. O. Jonsson (1998), «Social origin as an interest-bearing asset: family background and labour-market rewards among employees in Sweden.» *Acta Sociologica* 41 (1):19-36.
- Esping Andersen, G. (1990), *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity Press.
- Evans, G. og C. Mills (1998), «Identifying class structure - A latent class analysis of the criterion-related and construct validity of the Goldthorpe class schema.» *European Sociological Review* 14 (1):87-106.
- Gjerberg, E. (2002), *Kvinner i norsk medisin – mot full integrering? En studie av kjønnsdifferensiering i legers spesialitetsvalg*. Oslo: Dr.avhandling, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, UiO.
- Goldthorpe, J. H. (1980), *Social Mobility and Class Structure in Modern Britain 2nd edition*. Oxford: Clarendon Press.
- Goldthorpe, J. H. (1983), «Women and Class Analysis: In Defense of the Conventional View.» *Sociology* 17 465-88.
- Goldthorpe, J. H. (2000), *On Sociology. Numbers, Narratives and the Integration of Research and Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Gullestad, M. (1984), *Kitchen-Table Society*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hampden-Thompson, G. og P. Suet-Ling (2005), «Does Family Policy Environment Moderate the Effect of Single- Parenthood on Children's

- Academic Achievement? A Study of 14 European Countries.» *Journal of Comparative Family Studies* 36 (2):227-248.
- Hansen, H.-T., O. Jürgens, A. H. H. Strand og W. Voges (2006), «Poverty among households with children: a comparative study of Norway and Germany.» *International Journal of Social Welfare* 15 (4):269-279.
- Hansen, M. N. (1995), «Kjønnssegregering i det norske arbeidsmarkedet: kan forskjeller i lønnstruktur bidra til å forklare at menn og kvinner velger ulike yrker?» *Tidsskrift for Samfunnsforskning* 36 (2):147-177.
- Hansen, M. N. (2001), «Education and economic rewards. Variation by social-class origin and income measures.» *European Sociological Review* 17 (3):209-231.
- Hansen, M. N. (2003), «Social and Economic Inequality in the Educational Career: Do the Effects of Social Background Characteristics Decline?» *European Sociological Review* 13 (3):305-321.
- Hansen, M. N., M. Flemmen og P. L. Andersen (2009), «The Oslo register data class scheme (ORDC). Final report from the classification project » University of Oslo MEMORANDUM. 1.
- Hardoy, I. og P. Schøne (2008), «The Family Gap and Family Friendly Policies: the Case of Norway.» *Applied Economics* 2857-2871.
- Hartmann, H. (2001), «The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union.» s. 673-680 I: D. B. Grusky (red.): *Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective 2nd ed.* Boulder, CO: Westview Press.
- Hauser, R. M. og J. R. Warren (1997), «Socioeconomic Indexes of Occupational Status: A Review, Update, and Critique.» s. 177-298 I: A. Raftery (red.): *Sociological Methodology* Cambridge: Blackwell Publishers.
- Hill Collins, P. (1990), *Black feminist thought : knowledge, consciousness, and the politics of empowerment.* Boston: Unwin Hyman.
- Hjellbrekke, J. og O. Korsnes (2006), *Sosial mobilitet.* Oslo: Samlaget.
- Holter, Ø. G., H. Svare og C. Egeland (2008), «Likestilling og livskvalitet 2007.» AFI Rapport. 2008/1.
- Høgsnes, G., A. M. Penner og T. Petersen (2009), «Betydning av ekteskap og barn for kvinners lønn: Sortering på stillinger versus ulik lønn for likt arbeid.» *Sosiologisk Tidsskrift* 17 353-379.
- Jensen, S. Q. (2006), «Hvordan analysere sociale differensieringer?» *Kvinder, køn og forskning* 2-3 70-79.
- Kitterød, R. H. (2000), «Hus- og omsorgsarbeid blant småbarnsforeldre: Størst likedeling blant de høyt utdannede.» *Samfunnsspeilet* 14 (5):34-47.
- Knutsen, V. og M. Strandberg (2004), «Introduction: Gender and power 1.» *Nora* 12 (2):67-71.

- Korpi, W. (2001), «Kjønn og klasse i ulike velferdsstater.» I: A.-H. Bay, B. Hvinden og C. Koren (red.): *Virker velferdsstaten?* Kristiansand: Høyskoleforlaget AS.
- Kristensen, P. og T. Bjerkedal (2010), «Educational attainment of 25 years old Norwegians according to birth order and gender » *Intelligence* 2010 38 123-136.
- Lunde, H. og T. Sandes (2010), «Det «lønner» seg å være mann.» *Samfunnsspeilet* 1/2010 30-34.
- Lykke, N. (2003), «Interseksjonalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen.» *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1 47-55.
- Mandel, H. og M. Shalev (2009), «How Welfare States Shape the Gender Pay Gap: A Theoretical and Comparative Analysis.» *Social Forces* 84 (4):1873-1912.
- Marx, K. og F. Engels (1984), *Det kommunistiske manifest*. Oslo: Falken forl.
- McCall, L. (1992), «Does Gender Fit? Feminism, Bourdieu, and Conceptions of Social Order.» *Theory and Society* 21 837-867.
- Moi, T. (1991), «Appropriating Bourdieu: Feminist Theory and Pierre Bourdieu's Sociology of Culture.» *New Literary History* 22 (4):1017-1049.
- Molina, I. og P. De los Reyes (2003), «Kalla mörkret natt! Kön, klass og ras/etnisitet i det postkoloniala Sverige.» I: P. De los Reyes, I. Molina og D. Mulinari (red.): *Maktens (o)lika förklådnader: Kön, klass & etnisitet i det postkoloniala Sverige. En festskrift till Wuokko Knocke* Stockholm: Atlas.
- Parsons, T. (1954), *Essays in Sociological Theory*. New York: Free Press.
- Petersen, T., V. Snartland, L.-E. Becken og K. Modesta Olsen (1997), «Within-Job Wage Discrimination and the Gender Wage Gap, the Case of Norway.» *European Sociological Review* 13 (2):199–213.
- Pontusson, J. (2005), *Inequality and Prosperity: Social Europe vs. Liberal America*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Skeggs, B. (2004), «Context and Background: Pierre Bourdieu s analysis of class, gender and sexuality.» s. 3-18 I: L. Adkins og B. Skeggs (red.): *Feminism after Bourdieu* Oxford: Blackwell.
- Skilbrei, M.-L. (2003), ««Dette er jo bare en husmorjobb» : ufaglærte kvinner i arbeidslivet.» NOVA Rapport 17/03. Oslo.
- Skilbrei, M.-L. (2010), «Den som står med begge beina planta på jorda står stille: Om kjønn og klassereiser.» I: K. Dahlgren og J. Ljunggren (red.): *Klassebilder: Ulikhet og sosial mobilitet i Norge* Oslo: Universitetsforlaget.
- Solheim, J. og M. Teigen (2006), «Det kjønnssegregerte arbeidslivet - likestillingens snublestein?» *Tidsskrift for kjønnsforskning* 2006 (3):5-20.
- Statistisk sentralbyrå (1998), «Standard for yrkesklassifisering.»

- Statistisk sentralbyrå (2010), «Utdanning.».
http://www.ssb.no/utdanning_tema/ (Lest 10.11.2010).
- Steinkellner, A. (2010), «Fra den første kvinnelige student.» *Samfunnsspeilet* 1/2010 23-29.
- Støren, L. A. og C. Å. Arnesen (2007), «Women's and men's choice of higher education - what explains the persistent sex segregation in Norway?» *Studies in Higher Education* 32 (2):253-275.
- Støren, L. A. og H. Helland (2010), «Ethnicity differences in the completion rates of upper secondary education: How do the effects of gender and social background variables interplay?» *European Sociological Review* 26 (5):586-601.
- Szelenyi, S. (2001), «The 'Woman Problem' in Stratification Theory and Research.» I: D. B. Grusky (red.): *Social Stratification: Class, Race, & Gender in Sociological Perspective 2nd ed.* Boulder, CO: Westview Press.
- Teigen, M. (1991), «Myter om makt og menn- går makten ut når kvinnene kommer inn?» *Sosiologi i dag* 21 (4):33-54.
- Teigen, M. (2006), *Det kjønnsdelte arbeidslivet. En kunnskapsoversikt*, vol. 2006:002. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Weber, M. (2000), *Makt og Byråkrati*. Oslo: Gyldendal akademisk forlag.
- Weldon, L. S. (2008), «Intersectionality.» I: G. Goertz og A. G. Mazur (red.): *Politics, Gender and Concepts. Theory and Methodology* Cambridge: Cambridge University Press.
- Wright, E. O. (1997), *Class Counts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yaish, M. og H. Stier (2009), «Gender Inequality in Job Authority: A Cross-National Comparison of 26 Countries.» *Work and Occupations* 36 (4):343-366.

Institutt for samfunnsforskning

Rapport 2012:6

<i>Forfatter/Author</i> Idunn Brekke og Liza Reisel
<i>Tittel/Title</i> Klasse og kjønn i et likestillingsperspektiv En kunnskapsstatus
<i>Sammendrag</i> Denne kunnskapsstatusen har hatt som mål å presentere klasseteori, classeskjemaer og forskning på klasse i et kjønn-, og likestillingsperspektiv. I tillegg har vi gått gjennom en rekke sentrale policydokumenter for å undersøke hvordan klassebegrepet blir behandlet av myndighetene, spesielt i forhold til ulikhet mellom kvinner og menn. I den empiriske delen av kunnskapsstatusen går vi gjennom forskning som belyser kjønn og likestilling i forhold til sosial ulikhet, og fokuserer på utdanning, arbeidsmarkedet, og skjæringspunktet mellom arbeid og familie. I delen om kjønn og likestilling i arbeidslivet tar vi spesielt for oss yrkesfordeling, lønnsulikhet og autoritet på arbeidsplassen. Her viser forskningen at kvinner og menn er svært ulikt fordelt i yrkeshierarkiet i Norge, med kvinner overrepresentert i den store offentlige sektoren. Dette har også konsekvenser for lønnsulikhet mellom kvinner og menn. I gjennomgangen av policydokumentene blir det klart at myndighetene i stor grad behandler klasse og kjønn på samme måte som forskningen. Det vil si at klassebegrepet sjelden blir brukt eksplisitt, og at forholdet mellom sosial ulikhet og kjønn sjelden belyses direkte i et likestillingsperspektiv.
<i>Emneord</i> Klasse, kjønn, likestilling, arbeid, lønn, utdanning, familie, policy
<i>Summary</i> The objective of this report has been to present theories about social class, class schemes, and research on social class from a gender- and gender equality perspective. We have also reviewed some central policy documents to evaluate how social class is conceptualized by the Norwegian authorities, especially in relation to inequality between men and women. In the empirical part of the report we review research on gender and gender equality in relation to socioeconomic inequality. Here we focus on education, the labour market, and the balance between work and family life. In the part about gender equality in the labour market we discuss placement in the labour market, wages and work authority. Research shows that men and women are quite segregated in the Norwegian labour market, with an overrepresentation of women in the large public sector. This also has consequences for wage inequalities between women and men. In the review of the policy documents we show that the authorities and the researchers largely treat social class and gender in similar ways. In both cases they rarely use the concept of social class explicitly, and the relationship between social class and gender is rarely investigated from a gender equality perspective.
<i>Index terms</i> Social class, gender, equality, employment, wages, education, family, policy